Кр-

Тувинская
республиканская
БИБЛИОТЕКА
С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 40 (13640) | 1988 чылдың февраль 17, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 кап.

ТӨРЭЭН ЧУРТТУҢ КҮЧҮЗҮН БЫЖЫГЛААР

ДОСААФ-тың X Бүгү-эвилел съездизи

Социалистиг Төрээн чурттуң камгалал күчүзүн быжыглаарынга Армияга, авиацияга болгаш флотка дузалаарының эки тура ниитилели төлептиг салыышкынны киирип турар. Камгалал ниитилелиниң амыдыралында чугула болуушкун болган — февраль 15-те Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң ДОСААФ-тың X Бүгү-эвилел съездизи ажыттынган.

Президиумга эштер М. С. Соломенцев, П. Н. Демичев, Д. Т. Язов, А. И. Лукьянов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов, министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, шериг начальниктери, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлекчилери, а ол ышкаш социалистиг болгаш хөгжүп орар элээн каш чурттарның камгалал-спорт ниитилелдериниң делегацияларының удуртукчулары олурган.

СЭКП Төп Комитединиң ДОСААФ-тың X Бүгү-эвилел съездизинге чоруткан байыр чедиришкинин чыылганнар адыш часкаашкыны-биле уткаан. Байыр чедиришкинин СЭКП ТК-ның секретары А. И. Лукьянов номчаан.

«ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-ның ажылының дугайында отчёт болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр камгалал ниитилелиниң организацияларының соруглаларының дугайында» илеткелди ССРЭ-ниң ДОСААФ ТК-ның даргазы Флот адмиралы Г. М. Егоров кылган.

ССРЭ-ниң ДОСААФ-тың Төп ревизия комиссиязының отчёт илеткелин ооң даргазы А. В. Ханьков кылган.

Ооң соонда илеткелдерни чугаалажып эгелээн.

(СЭТА).

БАШТАЙГЫ БАЗЫМНАР

Бот-орулга–чарылгага ыяк өөренир

Бот-орулга-чарылгаже бистиң совхозтарывыс анаа-ла хол-даяң кире бербээн, улуг белеткелди эрткен. Хамыктың мурнунда олар керээ-биле ажылдап келген коллективтерниң дуржулгазын өөренген. «Тиилелге» совхозтуң чер ажылында бригадалар бот-орулга-чарылга-биле каш чыл дургузунда ажылдаан. Ында бир механизатор-ла 16—18 муң рубльдиң продукциязын бүдүрүп турар, ол болза ниити республиканың ортумак деңнелинден 3,5 катап хөй.

Бии-Хемде «Өөк» совхозтуң А. Колягинге удурткан интенсивтиг күш-ажыл коллективиниң ийи чыл дургузунда дуржулгазының дугайында делгереңгей материалды чоокта «Шын» солунга парлаан. Ол коллективтиң бир кежигүнүнге (шупту 6 кижи) 414 гектар шөл, ооң иштинде 282 гектар тараа шөлү онаажыр. Ук совхоз 1987 чылда бир гектардан ортумаа-биле 6,2 центнер тараа культураларын ажаап алган болза, Анатолий Ивановичиниң звенозунда ол көргүзүг 17,6 центнер болган. Бистиң чамдык совхозтарывыстың ниити тарылга шөлү А. Колягинниң звенозунуундан безин эвээш. Ол хиреде ында хөй техниканы база кижи күжүн тудуп, хөй чарыгдалды үндүрүп турар, а орулгазы эвээш. «Кара-Хаак» совхозта Галина Горовааның беш кижи составтыг звенозу ортумаа-биле бир гектардан 555 центнер ногааны ажаап алган.

А мал ажылында чаа арга-биле ажылдааш, бедик көргүзүглерни чедип ап турарлар эвээш эвес. «Сукпак» совхоз бот-орулга-чарылгаже бисте эң баштай киргеннерниң бирээзи. 1987 чылда бо ажыл-агый 1 млн. 800 муң рубль орулганы алган. Мал чемгерилгезинде бир ажылчын 17 муң ажыг рубльдиң продукциязын бүдүрген. Ынчангаш бот-орулга-чарылга талазы-биле шору дуржулгалыг апарган бо ийи ажыл-агыйның дуржулгазының дугайында чоокку үеде плакаттарны парлап үндүрер. Ол дээрге бот-орулга-чарылгаже чаа кирген совхозтарның удуртукчуларынга, специалистеринге база ажыл-ишчилеринге өөредилге материалы болур ужурлуг.

Республиканың совхозтарын экономиктиг эргелеп башкарылганың чаа аргазынче киирериниң мурнунда ол талазы-биле бисте чыгдынган дуржулгаларны мөөңнеп сайгаргаш, директорларның, экономистерниң, бухгалтерия аппаратының ажылдакчыларының база өске-даа специалистерниң семинарларын организастап эрттиргилээн. Бо ажыл ам-даа уламчылап турар.

Кандыг-даа чаа чүүлге бергелер ыяап-ла турар. Ынчангаш совхозтарның база РАҮК-терниң удуртукчулары, специалистеринден эгелээш, аңга бөдүүн ажылчыннарга чедир экономиктиг механизминиң чаа аргаларының дугайын, ооң алыс утказы чүл дээрзин өөренип, билип албайн, бо ажылды бурунгаарладып шыдавас бис. Каа-Хемде «Совет Тыва» совхоз (директору С. Д. Седен-оол) бүгү ажыл-ишчилерниң экономиктиг өөредилгезиниң планын чогаадып кылгаш, айның эгезинде кичээлдерни эрттирери чаңчыл апарган. Мында бир солун чүүл болза, өөредилгени чамдыкта викторина хевирлиг кылдыр организастаан. Кичээлдерниң темаларын бижээш, көскү черлерде аскылаан, ону дыңнакчылар шупту билир.

Бай-Тайганың «Бай-Тал» совхозунда өшкү кадарчызы Маңнай Энеш өг-бүле керээзи-биле ажылдааш, черле эки түңнелдерлиг болуп турар. Ол хамык-ла чарылгазын, орулгазын бирден-бирээ чокка санап билир, бухгалтер болгаш экономист апарган. Ынчангаш ону районнуң өске совхозтарының малчыннарының кичээлдеринче чалап турары база таварылга эвес.

Совхозтар бот-орулга-чарылгаже, бот-акшаланыышкынче кирген соонда бодунуң агар чарыгдалдарын — ажыл төлевирин, бүдүрүлгени калбартырынга база социал хөгжүлдеге акша-хөреңгини бодунуң ажылдап киирип алганының күзели-биле үндүрер. Бот-акшаланыышкын үезинде совхозтар күрүне банкызындан чээлини дөмей-ле алыр, эң ылаңгыя баштайгы үеде, күш кирип алгыже ындыг болур. Ынчалза-даа ону өйлүг-хемчээлдиг алыр болгаш өй-шаанда бүрүнү-биле санажып эгидер. Совхоз бодунуң ажыл-чорудулгазы дээш экономика талазы-биле харыысалгалыг болур. Ынчангаш ол сорулга-биле совхозтарны бот-орулга-чарылгаже киирип турары ол. Херектиң ужуру чүгле керээлиг, иштики бот-орулга-чарылгалыг бригадалар, звенолар тургузуп алырында эвес, кол-ла түве — оларның ажылының шынарлыг түңнели. Кызыл районда «Х Улуг хурал» совхоз хойжуларны өг-бүле керээзинче шилчиткеш, чек дептерлерин дедир хавырып ап турган. Бо таварылгага малчыннар биле дирекцияның аразынга чөрүлдээлер үнүп келирин албан. Бии-Хемниң «Саян» совхозка экономистерниң харыысалга чогундан ниити орулгадан норматив-биле ажыл төлевирин санаарынга будулгаазыннар турган, чүгле бо талазы-биле эртемденнер дузалашканындан айтырыгны чогумчалыг шиитпирлээн. Чөөн-Хемчик районнуң совхозтарынга мал ажылында керээ аргазын ажыглап турарында улуг четпестер илерээн. «Искра» совхозка бот-орулга-чарылгалыг даалгаларны бижип бээрниң маңык-документилери безин чок турган. Ындыг таварылгада түңнелди канчап үндүрерил? Совхозтуң дирекциязы малчыннар-биле керээни чаргаш, ооң негелделерин боду харын күүсетпес таварылгалар бар дээр дугайында «Шын» солунга «Төгерик столга» болган беседаның киржикчилери хойжулар чугаалап турганнар. Ол ышкаш фермаларга келгилээн холумак чемнерни деңзилеп килдээш, артканнарын анаа-ла хүлээп алыр таварылгалар бисте хаая эвес. «Чыраа-Бажы» совхозтуң специалистери баштай-ла керээже шилчээн коллективтерниң ажыл-чорудулгазын чогуур өйүнде сайгарып көрбейн турган.

Улуг-Хем районнуң совхозтары 1987 чылда күрүнеге куду шынарлыг сүт база эът сатканындан 108 муң рубльди чедир албаан. Бо дээрге ажыл-агыйжы эвес чоруувустуң бадыткалы-дыр. Ажы-биле чугаалаарга, аңаа артык акша-хөреңги-даа үнүп турбас, чүгле ажылды негелде ёзугаар организастаар турган-дыр.

Экономиканың чаа механизмин ажыглаарынга РАҮК-терниң база совхозтарның специалистери ёзулуг-ла бүдүрүлгениң технологтары болур ужурлуг. Коллективтиг керээже киргенде, оларның ролю улам улгадыр. Бисте болза ам бир-тээ керээже шилчээн болганда коллективтер хамык ажылын боттары шиитпирлээр, оларның ажыл-чорудулгазынга специалистер холгаарлап болбас дээр хөөннер бар, ол канчап-даа шын эвес. Олар харын пландарны база бот-орулга-чарылгалыг даалгаларны чогаадып тургузарынга дузалаар ужурлуг.

Бот-орулга-чарылганың чедиишкини — кадрларны шын шилип, өөредип алырындан кол хамааржыр. Ындыг түрбуже Таңдыда ССРЭ-ниң 50 чылы, С. Тока аттыг, Барыын-Хемчикте «Хемчик» биле «Шекпээр», Улуг-Хемде «Күш-ажылдың хостуу» совхозтар чер ажылдыгларны бо чылдың эгезинге чедир өөредип эгелевээн турган.

Бот-орулга-чарылга ажылды башкарарынга бот-идепкейни көдүрер. Амгы үеде совхозтарда штат кызырылдазы чоруп турар. Артык күштү канчаарыл? Бүдүрүлгениң дузалал ажыл-агыйларын — кооперативтерни хөйү-биле ажыдар херек. Каа-Хемде «Совет Тыва» совхоз Баян-Кол деп черде 400 ажыг гектар суггаттыг шөлдерни өг-бүлелерге керээ ёзугаар быжыглап бергеш, аңаа тараа, ногаа, картофель тарыдар, орта 50 хире өг-бүлени киириштирер деп планнап турар, ол ышкаш улустуң бажың-балгадын септээр, аъш-чем кылыр, алгы-кешти эттеп болбаазыраткаш, оон хеп даараар кооперативтерни ажыдар деп планныг.

Бот-орулга-чарылга, бот-акшаланыышкын үезинде удуртукчулар, специалистер боттары тывынгыр болур херек. Шаанда колхозтар турда, тоолай, дилги, куш фермалары хөй турду. Ам ол дугайын катап бодаза.

Экономиканың чаа механизминге ыяк өөренир херек. Ол дээрге амгы үеде эң чугула айтырыг. Эде тургустунуушкунга совхозтарның ажылчыннарындан эгелээш, директорга чедир өөренир, чаа шимчээшкинге шупту киржир ужурлуг.

Беш чылдың кижилери

Республиканың транспорт, харылзаа бүдүрүлгелериниң эрткен чылдың социалистиг чарыжының тиилекчизи Кызылдың № 1 чүък автотранспорт бүдүрүлгезиниң 29 мурнакчылары бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга киирген үлүг, күш-ажылчы чедиишкиннери дээш чиигелделиг путёвкалар-биле шаңнаткаш, бо хүннерде революцияның кавайы — алдарлыг Ленинград хоорайда экскурсиялап чоруп турар. Оларның аразында ырак рейстерде чоруп турар КамАЗ чолаачызы Василий Иванович Козлов база бар. Ол беш чылдың эрткен ийи чылының планныг даалгаларын хуусаадан эрте күүсеткен болгаш бо чылдың январь айның планныг даалгаларын база ажырган.

ЧУРУКТА: КамАЗ чолаачызы В. Козлев.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели 1988 чылдың март 5-те субботаның дыштаныр хүнүн март 7-ниң понедельникче шилчидерин доктаатткан.

ДУЗАДАН КАТСА

«Торгалыг» совхозтуң Кадый-Бажы хойжу бригадазының девискээри Оргу-Шөлге чорааш, кырлаң ажарга-ла кыштаг. Ниитизи-биле коданнарда байдал чүгээр. Төрүүр хой кадарчылары Дөрбет-оол Түлүш, Ховалыг Данзын-оолдуң аалдарында хой кидин төрүп турар. Оларда сакманчылар, мал чеми четчир. Сугну үзүктелиишкин чок эккеп турар.

А Күзүңгү деп черде Маадыр Ондарның коданында байдал берге. Ооң кыштаа колдуунда-ла хөртүк адаанда деп чугаалап болур. Сигени база ындыг.

Бо бригаданың малчыннары автомагазин база чагытканы солуннар келбейн турарынга хомудап турар. Ынчангаш Кадый-Бажының малчыннарынга дирекция, зооветспециалистер дуза катпас, оларже көрүнмес болза хоржок апарган.

Байыр-оол ДОРЖУ, хойжу.

Өвүр район.

ХОРАМЧА БАЗА БАР

«Дөң-Терезин» совхозта амгы үеде хой оолдаашкыны кидин түлүк. Февраль 1-де медээ-биле алырга, ажыл-агыйның 1900 ажыг хоюнуң 922-зи төрээн, 16 хураган хораан. Ниитизи-биле эрткен чылдарга бодаарга, малдың чаш төлүн ап турары чүгээр. Адыяа Ооржак, Карин-оол Лопсан, Казак-оол Ооржак, Виктор Ооржак оларның коданнарында малдың ниити байдалы эки.

Ындыг-даа болза, чамдык кадарчыларда хураганнар өлүр, хой ара салыр чоруктар бар. Каш-ла хонукта 13 хой ара салган, 6 хураган өлген.

Дирекция, зооветспециалистер малды хүр ажырар дээш чамдык хемчеглерни ап турар.

Мөңге-Байыр ООРЖАК.
Барыын-Хемчик район.

СЕМИНАРЛАР ЭРТКЕН

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң ажыл планын ёзугаар чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының даргаларының болгаш кежигүннериниң семинарлары бо чылдың февраль-март айларда зоналар аайы-биле эртгилээр. Эрзин биле Тес-Хем районнарның чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының семинары Эрзинге болуп эрткен. Аңаа комиссия кежигүннеринден аңгыда, ийи районнуң партия, совет ажылдакчылары олурушкан.

Ук семинарга Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң килдис эргелекчизи К. Д. Данзын-оол, улус депутаттарының Эрзин район Совединиң күүскомунуң даргазы Н. В. Чындыгыр, Эрзин район Совединиң күүскомунуң секретары В. С. Оюн, республика прокурорунуң улуг дузалакчызы М. Ш. Чодуй олар лекциялар номчаан.

Оон аңгыда Эрзин районнуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларының специалистери база түве чугаалааннар. Семинарның киржикчилери Мөрен кожууннуң Совединиң күүскомунда херек эргелели-биле, Мөрен Культура бажыңының ажылы-биле таныышкан.

Шак ындыг семинар Кызыл-Мажалык суурга база болуп эрткен. Аңаа Барыын-Хемчик, Бай-Тайга, Сүт-Хөл районнарның чер-чер Советтериниң доктаамал комиссияларының кежигүннери, Советтер ажылдакчылары киришкен.

Седен ХЕРТЕК.

ҮРЕЗИННИ ТЫПТЫНАР

Бо чылдың часкы тарылгазынга Барыын-Хемчиктиң ажыл-агыйлары 1547 тонна тараа үрезиннерин белеткээр планныг. Ам херек кырында 1470 тоннаzы бар.

«Барлык» совхоз үрезин урар планын ажыр күүседип алган. Ынчалза-даа ооң шынары багай. Бирги, ийиги класстың үрезини амдызында чок. Ол ышкаш «Хемчик» совхозта үрезин тонна талазы-биле бар. Районнуң арткан ийи ажыл-агыйында үрезин четпес. Кызыл-тас биле арбай үрезиннерин арыглап турар.

Үрезинниң шынары багай боор турарының бир чылдагааны болза, ону күзүн ыдай-бээр дажыглап тургаш, холуп каапканында. Ол ышкаш комбайннарны база аштап арыглавас. Бо байдал ылаңгыя «Барлык» биле «Дөң-Терезин» совхозтарга хамааржыр. Бо ийи ажыл-агыйның тараа үрезиннеринде өске бок чок, а чүгле тараалар холушкан болган.

1988 чылда районга 400 гектар черге культураларны интенсивтиг арга-биле тарып өстүрер, аңаа чүгле бирги сорттуң 72 тонна үрезини херек. Ындыг үрезин Барыын-Хемчикте чок. Ону Таңдыда «Сосновское» дуржулга-бүдүрүлге ажыл-агыйындан солуп алыр дугайында чугаа чоруп турар.

Часкы тарылгага «Дөң-Терезин», «Хемчик» база «Шекпээр» совхозтарда үш чүс тонна картофель үрезини четпес. Ону кайыын тыптынарыл? Ынчангаш РАҮК-туң база совхозтарның удуртукчулары, специалистери бо ажылды дарый шиитпирлээри чугула, үе манавас.

Мөңге-Байыр ООРЖАК.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

Бай-Тайгада АКМК эрткен чылын 1974 дөрбелчин метр чурттаар шөлүн ажыглалга кирген. Тудуг-монтаж ажылдарының планын 103,5 хуу күүсеткен коллектив районнуң мурнакчы бүдүрүлгелериниң одуруунче кирип, чарышка тиилекчи болган.

Бот-орулга-чарылгаже шилчээн колонна бо чылын ийи аал чурттаар үжен үш бажыңны, Бай-Тал суурга 784 олуттуг школаны тудар.

Хандырылганы экижидер сорулга-биле Шуйда мурнунда тууйбу цехиниң удуртукчузунга коммунист О. Б. Күжүгетти соңгаан. Ында он алды ажылчынны быжыглаан. Чыл төнчүзүнге чедир тудуг объектилеринге миллион хире тууйбуну цех бээр.

Шеверлекчилерни аңгы-аңгы объектилерже тарады октаарын соксадып, бригаданы комплекстиг кылдыр эде тургускан. Январь айның түңнели-биле Шуйда Байыр Хертектиң, Тээлиде Екатерина Тойбу-Хааның, Бай-Талда Борис Чүлдүм-оолдуң, Кара-Хөлде Мар-оол Саттың удурткан бригадалары эки ажылдаан.

Александр ХЕРТЕК.

МАЛ ЧЕМИНГЕ НЕМЕЙ

Бай-Тал суурдан Мешкен-Хөл шоолуг ырак эвес. Ол хөлдү хыргыыш шыпкан. Хөл доңа бээрге, хыргыызын кезип ажаап алгаш, мал чеми кылдыр ажыглап турар.

«Бай-Тал» совхозтуң ажылчыннары чылдың-на ону кезип, ажаап турар. Чоокта чаа совхозтуң трактористери Ю. Бадый-оол, С. Мөчек, Б. Сарыг-оол олар Мешкен-Хөлдүң хыргыыжын кезип ажааганнар. Ону Мешкен-Хөлдүң аксында бир кодан инекке сөөртүп эккелгеш, сараттап бергеннер. Ында мал чеминге немей 30 тонна хыргыыш дүжүрткен. «Далайга дамды дуза» дээни ышкаш, ол-даа болза кышты мал хүр ажарынга дөгүм болур.

Кара-оол ХЕРТЕК.

Бай-Тайга район.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

ДЕМИСЕЛДИ УЛАМ КҮШТЕЛДИРЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели «Арагалаашкынга болгаш алкоголизм-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган.

Республиканың совет, ажыл-агый, хоойлу-дүрүм камгалаар органнарының болгаш хөй-ниити организацияларының арагалаашкын болгаш алкоголизмге удур демиселди күштелдирер талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турарын доктаалда демдеглээн. Ооң түңнелинде күш-ажылчы коллективтерде ажылдың чуруму болгаш корум-чурум экижип, ажыл шагын анаа чидирер чоруктар кызырлып, мөзү-шынар байдалы экижип, кижилерниң амыдыралынга болгаш кадыынга хора чедирип турар багай чүүлдерниң саны эвээжеп турар.

Ындыг болзажок, совет, ажыл-агый, хоойлу-дүрүм камгалаар органнар, элээн хөй күш-ажылчы коллективтер болгаш хөй-ниити организациялары арагалаашкын-биле демисел талазы-биле комиссиялар арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле ажылды кошкатканын доктаалда айыткан. Ол айтырыгны комплекстиг шиитпирлээрин, арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселди системажыдып база шаап-халдаакчы ёзу-биле чорударын, бо херекке кижизидикчи, экономиктиг, медицина болгаш административтиг, хоойлу-дүрүм хемчеглерин билдилиг холбап ажыглаарын олар чедип албааннар. Ол ажылды үе-үелеп, чаңгыс талалыг чорудуп, административтиг хемчеглер-биле кызыгаарлаттынып турары четпес. Аңаа хөй-ниитини, күш-ажылчы коллективтерни калбаа-биле киириштирбейн, ону чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле чорутпайн турар. Чогаадыкчы эвилелдер ол ажылга киришпейн турар.

Республиканың Культура, Чырыдыышкын министерстволары, Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитеди, Профессионал-техниктиг өөредилге талазы-биле күрүне комитеди, комсомол организациялары ажылчы чоннуң, ылаңгыя аныяктарның культурлуг дыштаныылгазын организастаарынче четпес кичээнгей салып турар. Кадык камгалал болгаш Иштики херектер министерстволары арагаже суңдукан кижилерни илередип тодарадыр, оларны эмнедир талазы-биле ажылды кошкак чорудуп турар.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демиселдиң кошкак чоруттунуп турарындан, брага хайындырар чоруктар көскүлең апарган. Ындыг чорук Кызыл хоорайда, Барыын-Хемчик, Каа-Хем, Өвүр, Таңды, Тожу болгаш Эрзин районнарда нептерээп турар. Эзиртир чүүлдер ижип алгаш, хөй-ниити черлеринге көзүлгени дээш харыысалгага онаашкан кижилерниң саны ооң мурнунда чыл-биле деңнээрге, 1987 чылда 53,8 хуу, ооң иштинде Сүт-Хөл районда 3,4 катап, Каа-Хемде — 3, Бай-Тайгада — 2,7, а Бии-Хемде — 2,1 катап көвүдээн. Автотранспортту эзирик башкарып чораш, тутурган чолаачыларның саны 8,5 хуу көвүдээн. Ажылга эзирик кээр чоруктар база көвүдээн.

Наркомания болгаш токсикомания чидиг айтырыг боор артпышаан.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле чорудуп турар ажылдың байдалын бүгү талалыг болгаш ханы анализтеп тургаш, ону күштелдирер, комплекстиг чорудар хемчеглерни алырын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели министерстволарга, ведомстволарга, улус депутаттарының Кызыл хоорай болгаш районнар Советтериниң күүскомнарынга дааскан. Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар, оларның-биле холбашкан багай чүүлдерниң чайладыр талазы-биле партия болгаш чазактың шиитпирлериниң чайгылыш чок күүселдези дээш удуртукчулардан негелдени күштелдирер.

Арага-водка кылыгларын үүрмектеп садар садыг четкилеринче чорударын кызырарын, чигир, дрожжа болгаш спирт холуксаалыг парфюмер-косметика бараанналарын садарынга контрольду күштелдирерин чогуур министерстволарга дааскан.

Арагалаашкынга удур демиселди кампания хевирлиг кыры-биле чорудар чоруктан адырылгаш, кол кичээнгейни профилактика, кижизидилге хемчеглеринче угландырарын, арагага суңдулуг кижилер-биле тускай ажылды чорударын, бо ажылга күш-ажылчы коллективтерни идепкейлиг киириштирерин Иштики херектер министерствозунга, Юстиция министерствозунга, Респрокуратурага болгаш Дээди судка дааскан. Арага аймаан аар өртек-биле садар, брага, самогон, арага кылыр чоруктар-биле шыңгыы демисежир.

Республиканың ажылчы чонунуң хөй кезииниң саналоналын өөренип көргеш, арага-водка кылыгларын садарының амгы норма чурумун хевээр арттырган. Байырлалдар болгаш хамааты ёзулалдар эрттиреринге немелде арага аймаан үндүрүп бээрин хораан болгаш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың июль 12-де хүлээп алган № 222 доктаалының 14-кү чүүлүн күш чок болдурган.

Чоннуң бүгү кезектериниң, ылаңгыя аныяктарның культурлуг дыштаныылгазын организастаарын экижидер, спорт-массалыг ажылды калбартыр, кижилерниң ниити культуразын бедидер, кижизидилге ажылының янзы-бүрү хевирлерин ажыглаар талазы-биле тодаргай хемчеглерни алырын хамаарышкан министерстволарга, спорт болгаш культура албан черлеринге дааскан.

Арагалаашкын болгаш алкоголизмге удур демисел талазы-биле чер-черде совет, ажыл-агый болгаш хоойлу-дүрүм камгалаар органнарның, күш-ажылчы коллективтерниң, профэвилел, комсомол болгаш хөй-ниити организацияларының чорудуп турар ажылын республика солуннарынга, телевидениеге болгаш радиога калбаа-биле чырыдар. Арагалаашкын, наркомания болгаш токсикоманияга хамаарышкан болуушкуннарны сайгарган суд чорудулгаларындан, чурттакчы чоннуң болгаш күш-ажылчы коллективтерниң хуралдарындан дамчыдылгаларны организастаарын доктаалда айыткан.

XIX партия конференциязы: эде тургустунуушкуннуң сорулгалары

Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоойлу күштүг болуп эгелээни-биле холбаштыр күш-ажылчы муң-муң коллективтерде, бүгү экономикада чаа бүдүрүлге харылзааларының үе-чадазы эгелээн. Ол харылзааларның эң-не чугула кезектериниң бирээзи — янзы-бүрү деңнелдиг удуртукчуларның соңгулдалы, бот-эргелелдиң чаа органының — күш-ажылчы коллектив чөвүлелиниң (ККЧ-ниң) тургустунганы-дыр. Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоойлу күштүг болуп эгелегиже, а чамдык черлерге — ооң төлевилелин безин парлагыже чедир үеде директорларны-даа, чөвүлелдерни-даа соңгуп эгелээн турган.

Ынчаарга кымны шилип алырыл, канчаар соңгуурул? Өске-даа хөй санныг айтырыглар бүгү чер болганга тыптып келген болгаш херек кырында ам-даа тургустунуп турар.

Күш-ажылчы коллективтер чөвүлелдериниң соңгуурунуң, бүдүрүлгелер удуртукчуларының соңгулдаларын эрттирериниң чурумунуң дугайында ВЦСПС-тиң болгаш ССРЭ-ниң Күш-ажыл күркомунуң белеткээни сүмелерни СЭКП ТК-ның Политбюрозу чоокта чаа чүүлдүг деп санаан. ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев-биле «Известия» солуннуң корреспондентизи ужурашкан болгаш ук сүмелерни канчаар белеткээнинге хамаарыштыр база ол сүмелер экономиканы демократчыдарын быжыглаарынга кандыг салдарны чедиреринге хамаарыштыр дараазында айтырыгларга тайылбырны бээрин дилээн. ВЦСПС-тиң даргазының берген тайылбырын моон адаанда парладывыс.

ДЕМОКРАТИЯ БОЛГАШ БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГА

ВЦСПС-тиң даргазы С. А. Шалаев-биле беседа

— Степан Алексеевич, бүгү бүдүрүлге коллективтеринге хамаарыштыр ниити сүмелерни ажылдап кылыры чүге чугула болу бергенил? Бо айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле чогаадыкчы бот-тускайлаң чорукту коллективтерниң боттарынга берген болза, эки турган эвес ирги бе?

— Сүмелерни чогаадырының эгелекчилери күш-ажылчы коллективтер болган. Соңгулдаларны канчаар чорударының дугайында, ККЧ-ниң эргелериниң болгаш хүлээлгелериниң дугайында чаңгыс аай дүрүмнү азы сүмелерни ажылдап кылырын күш-ажылчы хөй коллективтерниң, оларның аразында ынчаарда-ла ажылдап эгелээн чөвүлелдерниң төлээлекчилери ВЦСПС-тен дилээн. Ол дугайында ажыл-агыйларның удуртукчулары, профэвилел ажылдакчылары бистен база дилээн. Ынчангаш сүмелерни чогаатканы — ол дээрге демократияны үстүнден чарлаарының оралдажыышкыны эвес, а күш-ажылчы коллективтерниң адаандан көдүрген инициативазынга, эгелээшкининге харыы-дыр. Сүмелерниң алыс сорулгазы — чаа байдалдарда шын угланыышкынны тывар талазы-биле күш-ажылчы коллективтерге дузалаары, Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоойлуда айытканы ышкаш, ажылчы чоннуң инициативазын хөгжүдеринче кол кичээнгейни угландырар кылдыр оларга дузалаары.

— Ынчалзажок ол сүмелер болза өскертинмес, чаартынмас, олардан канчап-даа ойталап болбас кандыг-бир чүүл болу бербес ирги бе? Ылаңгыя үстүнден, харын-даа ол хире бедиктен бердинген сүмелер дужаал азы айтыышкын кылдыр хүлээп алдына берип магат чок деп бодап турар бис.

— Сүмелер дээрге, удуртукчуларның болгаш ККЧ-ниң соңгулдаларының дугайында хоойлу эвес, директива, харын-даа дүрүм эвес, инструкция эвес, а чүгле сүмелер дээрзин онзалап демдеглээр бодай-дыр мен. Ол документиге чогуур эдилге база туруп болур. Ол дээрге администрацияга, хөй-ниити организацияларынга, күш-ажылчы коллективтер чөвүлелдеринге сүме хевирлиг болуп турар.

— Ындыг-дыр, ынчаарга сүмелерни кылыры эргежок чугула болуп негеттинип келген-дир, а Бүдүрүлге дугайында хоойлу күштүг болуп, күш-ажылчы муң-муң коллективтерде чаа амыдырал эгелээн сөөлүнде ам ол сүмелер чүге чогааттынып, көстүп келгенил?

— ССРЭ-ниң Күш-ажыл күркомунуң кезектеп чорудткан шинчилелдериниң түңнелдерин ёзугаар алырга, үлетпүрде янзы-бүрү албан-дужаалдарлыг 30 муң ажыг удуртукчуларны, тудугда — 6 муң хире удуртукчуларны эрткен чылдың сентябрь 15-ке чедир соңгаан турган.

Бот-эргелел дугайында, удуртукчуларның соңгулдалыг болурунуң дугайында Хоойлунуң негелделери күш-ажылчы коллективтерге таарыжыр болганын бо чижектер бадыткап турар-дыр. Хоойлуну тускай хүлээп алгыже чедир-ле, күш-ажылчы коллективтер ооң негелделерин ажыглап эгелээн. Ол дээрге Хоойлунуң чүүлдүгзүнүң тодаргай барымдаазы-дыр.

Ынчаарга Хоойлу күштүг болуп эгелегиже чедир, тодаргайлаарга, 1988 чылдың январь 1-ге чедир үеде чедип алдынган дуржулга болза, бистиң ам чугаалажып көрүп турарывыс сүмелерни белеткээринге дыка дузалаан.

— А бо талазы-биле «хуусаа бетинче чүткүүр салдар», чаа чүүлдүң шынарының болгаш үнезиниң дугайында онза сагыш салбайн, дүрген-не илеткеп айыткаарының эрги чаңчылы салдар чедирипкен эвес ирги бе?

— Ынчалдыр бодаары-биле чөпшээрежип шыдавас мен. Бирээде, эрткен чылдың сентябрьның ортаңга чедир хөй муң удуртукчулар соңгуттурган-даа болза, олар — ындыг албан-дужаалдарда удуртукчуларның ниити санының чүгле бир хуудан бичии-ле ажыг үлүү-дүр. Баш бурунгаар рапорттап айыткаар чорук оон өске, улуг хемчээлдерге илерээрин амыдырал, практика херечилеп турар. Ийиде, соңгулда мурнунуң үе-чадазында кандидаттарның чидиг демиселдиг соңгулдалар дугайында парлаттынган хөй материалдар херечилеп турар. Чаа чүүлдү кижилерниң чүгле ёзу-хевир барымдаалап көрбейн турарының дугайында соңгулдалар үезинде кыптыгып турган чөрүлдээлер, маргылдаалар дугайында материалдар база бадыткап турар. Соңгулдаларны «сугзуг» ёзу-биле эрттирип турган чамдык фактылар база бар.

— Күш-ажылчы коллективтерниң чөвүлелдери — бүдүрүлгениң бот-эргелелиниң чаа органнары чүгле эң-не бышкан, быжыккан болгаш инициативтиг коллективтерге эвес, а бүдүрүлгелерниң эң хөй нуруузунга бо чылын ажылдап эгелээр. Ол органнарның эргелериниң дугайында Хоойлуда улуг кичээнгейни угландырган. Ынчаарга хүлээлгелер чокта эргелер туруп болбас болгай. Ынчалзажок боттарының хөделиишкиннери дээш ККЧ-ниң харысалгазының дугайында Хоойлуда-даа, сүмелерде-даа чаңгыс сөс безин онзаттынмаан. Чижээ, чөвүлелдиң ыйыышкыны-биле директор кижи бүдүрүлгеге когаралдыг азы чугула даалганың күүселдезин үзеринге чедирер шиитпирни хүлээп алыр болза, ол дээш кым харыылаарыл? Директор болду бе? Администрацияга албан болур ККЧ-ниң шиитпирин директор күүсеткен-дир.

— Директор харыылаар апаар. Ынчалзажок шын эвес шиитпирниң уржуунда бүгү коллектив чайлаш чок когараар апаар, ынчангаш коллектив бодунуң хуралынга чөвүлел кежигүннеринден шыңгыы айтырар, негээр ужурлуг. ККЧ болза хуралга чагыртыр, аңаа отчётун бээр ужурлуг болгай.

— А бо таварылгада ККЧ-ниң кежигүннери артык эргелиг болу бээр деп бодавайн тур силер бе? Оларның мандадын хуусаа бетинде күш чок болдуруп, оларга көргүскен идегелди соксадып, чөвүлелге оларның хөй-ниити ёзузу-биле кылып турганы ажылдан чайладып болур болгай. Директор база халашкан туруп болур. Бо таварылгада ККЧ кежигүннеринден директорнуң ылгалы чүл дизе, ол ажылдаар олудун оскунар, шалының чидирер апаар. Маңаа хамаарыштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Директорнуң харысалгазы тодаргай болгаш каш-даа катап бедик, ынчангаш ол бирги удуртукчу болур турар. Ийе, ККЧ-ниң [illegible] директорнуң аргалары болгаш эргелери четчир. Бир эвес директор кижи бедик мергежилдиг специалист болгаш удуртукчу болза, [illegible] коллективке когаралдыг, частырыглыг шиитпирни чөвүлелдиң хүлээп алыр деп барганын дораан-на эскерип каар болгаш өске шын шиитпирни хүлээп алыр талазы-биле чөвүлелге дузалаарынга бодунуң эргезин, аргазын болгаш чөвүлелдиң ажылынга киржилгезин ажыглаар апаар. Ынчаарга арга ажыглаттынмайн барза, айтырыгны бүгү коллективтиң хуралынга чугаалажып көөр кылдыр директор тургузар, а коллектив аңаа идегээш, бодунуң удуртукчузу кылдыр ону соңгуп алган болгай.

Чөвүлелди база коллектив бодунуң хуралынга соңгуур. Ынчаарга маргылдаалыг айтырыглар тургустунуп келген үеде директорнуң барымдаазы чедишпейн баар, а бо таварылгада чөвүлел тергиидеп, тиилей берип база магат чок. Ынчалзажок болуушкуннарның ынчаар хөгжээлей бээриниң уржуктары ККЧ-ни болгаш бүгү коллективти чайлаш чокка бодандырар, сарыыл киирер ужурлуг. Бисте кандыг-даа бүдүрүлге автономнуг, хоорулчак, башкаланчак ёзу-биле ажылдап шыдавас. Бүдүрүлге бүрүзү холушкак хөй бүдүрүлгелер-биле, янзы-бүрү он-он организациялар-биле, чер-черниң эргелел органнары-биле тудуш холбаалыг болгай. Ынчаарга кызыы эрге-ажыын харап, «бөлүглешкен эгоизминиң» политиказын чоруда бээр ККЧ тыптып келир болза, ооң коллективи-биле холбаалыг бүгү бүдүрүлге коллективтериниң харыы хемчеглеринге ол дораан-на таваржыр апаар. Ындыг политика коллективтиң ажылының алыс түңнелдеринге болгаш ооң материалдыг чаагай чоруунга эң-не багай салдарны чедирер апаар.

— Степан Алексеевич, ККЧ-ниң структура тургузуу кандыг болур ужурлугул, ооң составынга чеже кижини соңгуп болурул?

— Күш-ажылчы коллектив чөвүлелиниң кежигүннериниң санын ындыг-ла хөй эвес кылдыр — 30 кижи чедир соңгуурун сүмелерде айыткан, чөвүлел болза ажыл-агыйның бот-эргелелиниң шалыпкын органы болуп, кандыг-даа айтырыгны кайы-даа үеде дүрген чыглып келгеш, чугаалажып көөр болгаш шиитпирлээр сорулгалыг. А Калинин хоорайның шил заводунда соңгуттурган чөвүлелдиң кежигүннери чылда бирээ азы ийиден хөй катап чыглып шыдаар деп бодаар силер бе? Ында бүдүрүлгениң он ажылчыннарының бирээзин-не — 360 кижини ККЧ-ниң составынга соңгааннар. Хүн бүрүнүң далаштыг айтырыгларын ол чөвүлелдиң шиитпирлеп шыдавазы черле билдингир. Ындыг таварылгада «хөй олуттуг» президиумну соңгуп турар. «Хөй олуттуг» болганда база-ла шалыпкын эвези черле билдингир. Бо таварылгада хүн бүрүнүң айтырыгларын чугаалажып көөр президиумнуң бюрозун соңгуп турар. Ол дээрге демократтыг үндезинге тургустунган-даа болза, хөй чада барымдаалаан ёзулуг бюрократия, дүжүметсиг аппарат-тыр. Ындыг аппарат бот-эргелелдиң демократтыг ёзулуг органы болуп шыдавас.

Ону черле ынчаар кылган херээ чүл? ККЧ болза цехтерге болгаш өске-даа салбырларда база тургустунуп турарын барымдаалап көөр херек. Чижээ, «АвтоВАЗ» [illegible] бүгү бүдүрүлгелеринде болгаш цехтеринде 184 чөвүлелдер ажылдап турар, оон ангыда, бригадаларның үш муң хире чөвүлелдери соңгаан, оларның составында 22 муң кижи, ооң иштинде 20 муң ажылчыннар соңгуттурган.

ККЧ-ге «доктаамал кежигүн» болурунуң идеязын канчаар көрүп турар силер? Ажыл-агый болгаш хөй-ниити организацияларының удуртукчуларынга олуттарны чамдык коллективтер ККЧ-ге курлавырлап ап турар, а ол удуртукчулар соңгулда чокка-ла чөвүлелге аңаа кире бээр-дир.

— Чөвүлелдиң кежигүн бүрүзү (өскелерден артык) кандыг-даа онзагай эрге чокка хуралдан соңгуттурган турар ужурлуг. Кым-даа соңгулда чокка чөвүлелдиң кежигүнү болбас ужурлуг.

ККЧ-ниң ролюн болгаш сорулгаларын барымдаалап көрбүшаан, ооң составынга директорну, «дөрт булуңнуң» өске талаларының төлээлекчилерин соңгууру черле чүүлдүг болур. Аңаа-ла киирер эвес, а чогум-на соңгуур апаар.

— ККЧ-ниң даргазы кым болур ужурлугул? деп айтырыг амгы үеде тургустунуп турар бүдүрүлгениң бот-эргелелиниң эң чугула айтырыгларының бирээзи болуп турар.

— Чедип алдынган дуржулганы барымдаалап көрбүшаан, чөвүлелдиң даргазынга мурнакчы ажылчынны азы бригадирни, специалисти, адакы звенонуң удуртукчузун соңгуурун чер-черден саналдап, сүмелеп турар. ККЧ-ниң даргазынга бүдүрүлгелерниң болгаш ында хөй-ниити организацияларының удуртукчуларын соңгуурун сүмелевейн турар.

Бо турушту СЭКП ТК-ның болгаш чазактың удуртукчулары быжыы-биле шиитпирлиг деткээнин болгаш чүүлдүг деп санап көргенин онзалап демдеглээр бодай-дыр мен.

— Ынчалзажок ол турушка чөрүшкек эвээш чижектерни практика херечилеп турар. ВЦСПС-ке барымдаа меңээ дараазында сан-медээлерни көргүзүп, чугаалады. Москва областың бүдүрүлгелеринге бо чылдың эгезинге чедир соңгуттурган 2039 ККЧ-ниң иштинден 1830 ККЧ-ниң даргаларынга ажыл-агый удуртукчуларын соңгаан, а чүгле 68 ККЧ-ниң даргаларынга — ажылчыннар соңгуттурган, ол дээрге — ында ККЧ даргаларының чүгле 3,3 хуузу болуп турар. Свердлов болгаш Калинин областарда чөвүлелдерниң 90 ажыг хуузу база ажыл-агый удуртукчулары даргалап турар. Карелияда 386 чөвүлелдерниң даргаларының аразында 17. Алтайда 410 чөвүлелдерниң даргаларының — чүгле дөрт ажылчыннар бар.

— Ийе, ол практиканың ынчаар нептерээни хомуданчыг-дыр. Ындыг байдал болза чөвүлелдиң ажыл-чорудулгазын директордан хамаарылгалыг болдуруп, демократияны чайлаш чокка кызып турар.

— ККЧ-ниң даргазынга директорну соңгуур дугайында үстүкү органнарның сүмелээнин ёзугаар ындыг практика нептерей берген эвес ирги бе? Чижээ, тапталган чаңчыл ёзугаар директорну дамчыштыр бүдүрүлге черинге салдар чедирерин райкүүскомга азы хоорккүүскомга эптиг деп санап турар.

— Мен бодап көөрүмге, чер-черниң органнары ындыг угланыышкынны чорутпайн турар ышкаш. Ол угланыышкынны чамдык министерстволар болгаш ведомстволар чорудуп, бүдүрүлгениң бот-эргелелин ажылчыннарга идегээринден коргуп турар-дыр. Шын болгаш харысалгалыг шиитпирлерни хүлээп алырынга ажылчыннарның билии болгаш мергежили чедишпес деп санап турарлар. Чижээ, Күртудугтуң институттарының бирээзинге ажылдап кылдынган сүмелер ёзугаар ККЧ-ниң даргазынга директорларны соңгуур дугайында дорт айтыышкынны бодунуң бүдүрүлгелеринге тускай берген. Ол айтыышкынны ам дедир келдирип эккелген бис. Ындыг хевирлиг айтыышкыннарны бээрин чамдык министрлер база үргүлчүлеп, баштайгы уаада ажыл-агый удуртукчуларын ККЧ-ниң даргазынга соңгууру чугула деп чугаалап турар.

— ККЧ-ниң даргазынга директорну соңгуур ужурлуг деп бодал кайда-даа нептерей берген чүве-дир.

— Элээн нептерээн! Ындыг бодалдың талалакчылары принципке чөрүштүр шын эвес кылып турар деп бодаар мен. ККЧ-ни ажылчын, бригадир кижиниң удуртурундан корткан херээ чок. Принципиалдыг, кол айтырыг талазы-биле ажылчын кижи кажан-даа частырыг кылбас, а техниктиг тускай айтырыгларга хамаарыштыр аңаа специалистер дузалажыптар. ВАЗ, Уралмаш, Харьковтуң трактор заводу, Ленинградтың далай садыг өртээли, Трехгорная мануфактура ышкаш, улуг бүдүрүлге черлеринде күш-ажылчы коллективтер чөвүлелдерин ажылчыннар удуртуп, боттарының хүлээлгелерин чедиишкинниг күүседип турарын амыдырал бадыткаан.

Күртудуг бодунуң сүмелерин чер-черже чорударда, чүнү удуртулга болдурганын билип алыры берге эвес. Тудуг организациязын удуртуп турганш, ажыл-агый чөвүлелин билдилиг башкарып келген Н. Травкинниң даргалааны эки ажылдыг чөвүлел ышкаш, ындыг тергиин эки үлегерлиг чижек Күртудуг системазында бар.

Ынчаарга Н. Травкин болза ажылчын турганш, хөй-ниити амыдыралынга идепкейлиг киржип келгениниң түңнелинде, тудугнуң мергежилдиг удуртукчузу кылдыр өзүп, депшээнин демдеглээр бодай-дыр мен. Тудуг черинге бот-эргелелди хөгжүдеринге ол идепкейлиг киржип, бодунуң үлүүн киирген. Бот-эргелелдиң органнарынга, ККЧ-ге ажылчыннарның, специалистерниң киржири — ол дээрге бүдүрүлгениң чаа организакчыларын болгаш удуртукчуларын белеткээриниң, кижизидериниң эки школазы болур деп санаарының бүгү барымдаалары, үндезини бар. Бо дугайын өске-даа хөй чижектер-биле бадыткап болур.

Ынчалзажок демократияның деңнели кижилерниң хуузунда кандыг-бир мөзү-шынарларындан хамаарышпас ужурлуг дээрзин демдеглээри база чугула. Н. Чернышевский шаанда бодунуң үезинде дыка шын чугаалаан: таварылга болуп көстүп келген кижилерден хамаарышпаан, а нацияның бот-тускайлаң албан черинге болгаш бот-тускайлаң ажыл-чорудулгазынга үндезилеттинген чүгле ындыг чаагай чүүл быжыг болур. Ынчангаш ажылчыннарның бот-эргелелиниң эки организациязынга даянары чугула.

— А бүдүрүлгеде профэвилел удуртукчузун ККЧ-ниң даргазынга чамдык черлерде соңгуп ап турарын канчаар көөр силер?

— Бистиң чедир бодап көрбейн [illegible] ындыг фактыларның бар болу бергени хомуданчыг-дыр. Бүдүрүлгелерде профэвилел удуртукчуларын ККЧ-ниң даргазынга соңгуп турган фактыларны ВЦСПС-тиң декабрь пленуму буруу шапкан. Ынчаарга профэвилел комитединиң даргазы кижи ККЧ-ге кол киржилге чокка-ла бүдүрүлгеде хөй-ниитиниң улуг организациязын удуртуп, бот-эргелелдиң системазынга чугула черни ээлээр хүлээлгелиг ол организацияны баштап турар болгай. Бо дугайын чаа сүмелерде база тодаргайлап айыткан. ККЧ-ниң даргаларынга моон мурнунда соңгуттурган бүдүрүлге директорлары болгаш профкомнар удуртукчулары чаа сүмелерни хандыр билип, бодамчалыг ёзу-биле көөр дээрзинге идегеп турар бис.

— «Ведомствонуң кызыы эрге-ажыын барымдаалаар» деп силерни чемелээрге черле хоржок боор.

— Бо айтырыгны ажыл-херектиң эрге-ажыын барымдаалап көөрүнче кол кичээнгейни угландырарын оралдашкан бис.

— Социалистиг чамдык чурттар ажыл-агыйның бот-эргелелин хөгжүдерин бистен элээн мурнай эгелээн. Сүмелерни белеткээрде, оларның дуржулгазын барымдаалап көрген ирги бе?

— ССРЭ-ниң Күш-ажыл күркому-биле кады ВЦСПС ол дуржулганы кичээнгейлиг өөренген болгаш барымдаалап көрген. Социалистиг чурттарда бот-эргелел органнарынга администрацияның төлээлекчи болурунуң айтырыын аңгы-аңгы көрүп турар, а чамдыкта харын-даа чөрүшкек хевирлиг кылдыр көрүп турар. Чижээ, Югославияда болгаш Польшада бот-эргелелдиң органнарынга администрацияның төлээлекчилерин соңгувайн турар. Болгарияда бүдүрүлге чөвүлелдериниң даргаларынга директорларны соңгуурунга кызыгаарлаашкын чок. А Румынияда бүдүрүлге черлеринде партия организациязының секретарьлары чөвүлелдиң даргазы, а директор — ажылчы чоннуң чөвүлелиниң күүсекчи бюрозунуң удуртукчузу болуп турар. Венгрияда директор кижи чөвүлелдиң составынга дужаалының аайы-биле кирип турар, а ооң даргазынга азы даргазының оралакчызынга соңгуттурган туруп болбас.

Моон алгаш көөрге, хөй янзы хевирлер бар-дыр. Демократчыдылганы болгаш бот-эргелелди хөгжүдер талазы-биле партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң айтыышкыннарын, Бүдүрүлге дугайында хоойлуда көрдүнген чүүлдерни удуртулга болдурбушаан, сүмелерни белеткээн бис.

— Степан Алексеевич, ажылчыннарның эргезинге когаралдыг шиитпирни ККЧ бир эвес хүлээп апса, ону канчаарыл? Күш-ажылчы коллективтиң бүгү кежигүннеринге албан болур чөвүлелдиң шиитпиринге бо таварылгада чагыртпайн барып болур бе? Күштүг болуп турар норма-чижектерге болгаш дүрүмнерге чөрүшкек шиитпирни чөвүлел хүлээп алза, ону канчаарыл?

— Ындыг таварылгалар болдуна берип магат чок, харын. Чижээ, эрткен чылдың декабрьда ККЧ шын эвес болган хоойлуга удур мындыг шиитпирни хүлээп алган дижик: декабрь планын хуусаа бетинде ажыр күүседир болгаш ажыл төлевирин өстүрер төлээде, хүнде 10 шак ажылдаар, дыштаныр хүннерни база ажыл хүнү болдурар. А ындыг шиитпирни хүлээп албас болгаш оортан ойталаар [illegible] нормадан ажыр ажылдаар дугайында айтырыгны шиитпирлээр эргени коллективке азы ККЧ-ге тыпсырын ажыл-агыйның чамдык органнары, харын-даа хоойлу-дүрүм камгалаар органнар безин биске саналдап турган. Ол дээрге дыка айыылдыг орук болур ийик, ындыг орук ажыл шагын дендии улгаттырарынга чедирер болгаш дыка хоралыг уржуктарлыг болур. Нормадан ажыр ажылдаарының хемчээли — 120 шактан ашпас ужурлуг — ол дугайын хоойлуда тодаргайлаан, ынчангаш аңаа чөрүшкек кылдыр ККЧ-ниң хүлээп алыр шиитпири демократияга чөрүшкек болгаш удур болур ийик. Бир эвес ындыг шиитпир хүлээп алдынар болза, ниити хуралга чугаалажып көөр кылдыр доп-дораан тургузары, ККЧ-ниң шиитпири хоойлуга чөрүшкек болуп турарын бадыткап көргүзери — профкомнуң херээ-дир. Кажан ККЧ бодунуң эрге-хүлээлгелеринге болгаш хоойлуга дүүштүр шиитпирни хүлээп алганда, ооң шиитпири коллективтиң бүгү кежигүннеринге ам албан болур. Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоойлуда ынчаар айыткан.

— Степан Алексеевич, удуртукчуларның соңгулдалыг болурунуң дугайында чамдык айтырыглар бар. Хамыктың мурнунда айтырыг: удуртукчуларны соңгууру чүге чугула болу бергенил? Ылап ажыл-агый чериниң директору турдуңар. Ол албан-дужаалга силерни томуйлап каан турган. Ооң сөөлүнде силерни ыяш, целлюлоза-саазын болгаш ыяш болбаазырадып кылыр үлетпүрнүң министринге томуйлаан. Директорнуң албан-дужаалынга силерни томуйлаары аргежок чугула турган деп санаар силер бе? Маңаа холбаштыр чүнү чугаалап болур силер?

— Директорга мени катап соңгуур болза, күзелдиим-биле хүлээп алыр ийик мен. Бо дугайын сагыш-сеткилимниң ханызындан чугаалап тур мен. Томуйлаашкын ёзугаар албан-дужаалды хүлээп алыры — шөлээн болгаш шоолуг шүүт чок болбайн аан. Ынчалзажок томуйлаткан директорну чүгле чаңгыс таладан — үстүкү удуртулгадан эки көрүп, аңаа идегеп турарын ол билир. Аңаа идегээн коллектив ону канчаар көрүп турарын, бети дээрге-ле, баштайгы үе-чадада ол эки билбес болур. Ынчангаш удуртукчу кижи бодун шын үнелеп билиринге, көөрүнге соңгулдалыг чорук эргежок чугула болур. Оон ыңай, соңгуттурган директор кижи бодунга бүзүрелдиг болгаш хөй эргелиг болур. Коллективтиң идегел көргүскен мандады — ол дээрге дыка улуг үнелиг капитал-дыр, ынчангаш ол мандат аңаа улуг аргаларны ажыдып берип турар.

— Моон соңгаар бүгү удуртукчуларны хуралдарга соңгуур апаар бе?

— Ийе, Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоойлунуң 6 чүүлүнде кирген албан-дужаалдарга бүгү удуртукчуларны соңгуур апаар. Ол дээрге бүдүрүлгелерниң удуртукчулары, каттыжыышкыннарның болгаш бүдүрүлгелерниң структура барымдаалаан адырларының, цехтерниң, салбырларның, участоктарның, фермаларның болгаш звеноларның удуртукчулары, а ол ышкаш мастерлер болгаш бригадирлер-дир.

Ынчаарга чамдык ведомстволар бүдүрүлгениң онзагай байдалдарын [illegible] демдеглээр херек. Бүдүрүлге удуртукчуларының соңгулдалыг болурундан хостаарынче, ылангыя ССРЭ-ниң Орук-харылзаа министерствозу, Хөмүр-даш үлетпүр министерствозу болгаш чамдык өске-даа министерстволар чүткүп турар. Оларның саналдары хүлээп алдынмаан. Бүдүн адырларның күш-ажылчы коллективтеринге идегевес деп чүве черле турбас.

— Чамдык коллективтер шөлээн, чиик чурттаарын харааш, кедергей оожум, «чааш» болгаш негелде чок директорну соңгуп алырын күзээриниң ондактыг оралдажыышкыны тургустунуп келбес ирги бе?

— Кижилер колдуунда негелделиг болуп, ол ышкаш негелделиг. Ынчалзажок чөптүг болгаш мергежилдиг, билдилиг удуртукчуларны соңгуп алырын күзеп турарын практика бадыткаан. Ынчалзажок боттарынга «таарыжыр» директорларны соңгуп алыр дээн оралдажыышкыннар база турган. Ындыг болза-даа «таарыжыр» директор-биле үр чурттаары черле болдунмас болгай.

— Ресторанны чижек кылдыр ап көрээли. Ол онзагай байдалдарлыг-даа болза, күш-ажылчы коллектив-тир. Ооң директорунга кымны соңгуур ирги: шыңгыы, ылаптыг, ажыл-агыйжы кижини бе азы бодунуң ажылын өскелерге кылдырар «чааш» дарганы бе? Ындыг таварылгада «хээли» хевирлиг орулга ооң кол шалыңындан шаңналдар бар, чок-даа болза, ыракта хөй болу берип магат чок ирги?

— Ажыы-биле чугаалаарга, билбезим айтырыг-дыр. Бо таварылгада ниитилештирген түңнелди кылбаза эки деп бодаар-дыр мен. Ынчаарга Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында хоойлу болза Кеземче хоойлузунуң негелде чүүлдерин күш чок кылдыр соксатпайн турарын демдеглээр херек.

— Соңгуттурган удуртукчуну кандыг таварылгаларда албан-дужаалындан хостаарыл?

— Удуртукчуну хуусаа бетинде хостаарының айтырыын күш-ажылчы коллектив, ККЧ, партия, совет, профэвилел организациялары болгаш үстүнде турар ажыл-агый органнары көдүрүп болур. Бо таварылгада ол органнар боттарының үндезилеттинген саналдарын күш-ажылчы коллективтиң ниити хуралының азы ооң чөвүлелиниң мурнунга тургузуп киирер.

— Удуртукчуну хостаар дугайында шиитпирни хурал хүлээп албас болза, канчаарыл?

— Ындыг таварылгада удуртукчуну хостап болбас.

— ККЧ-ге болгаш удуртукчуларның соңгулдалыг болурунга хамаарышкан айтырыгларны бүрүнү-биле чугаалажырынга делгереңгей беседаның безин чедишпези хомуданчыг-дыр.

— Беседаның делгереңгей болганынга чүгле өөрүүр-дүр мен. Хөй айтырыглар тургустунуп, харын-даа чөрүлдээлиг байдалдарның безин тыптып кээп турары — ол дээрге соңгулдаларның чүгле ёзу хевир-биле эртпейн, ККЧ-лерниң эреңгей тургустунмайн турарының барымдаазы-дыр. Дириг, боттуг ажыл-херекке айтырыглар кезээде хөй тургустунар, ылангыя баштайгы үе-чадада арбын болур. Ол айтырыгларны шиитпирлээриниң аргазын үе болгаш практика бүрүнү-биле айтып бээр, ынчангаш олче чүткүүр ужурлуг бис.

Беседаны М. БЕРГЕР бижээн.

(«Известия» солундан).

«Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цегиниң бирги ээлчээнде Лариса Викторовна Литвиненко хүндүткелдиг кижилерниң бирээзи.

Ол-ла ээлчегниң улуг аппаратчизи Николай Васильевич Нестеренко мергежилди маңаа шиңгээдип ап, ажылчын аңгының одуруунда быжыг турушту ээлээн. Бир эвес оларга болгаш өске-даа эштеринге билдинмес, берге айтырыглар тургустунуп кээр болза, мастер Евгений Боранаевич Куулар бодунуң билиин болгаш дуржулгазын харамнанмас болгаш кандыг-даа таварылгада дуза кадарынга, эш-өөрүн эвилелдээринге белен.

ЧУРУКТА: ээлчег кежигүннери Л. Литвиненко, Н. Нестеренко болгаш мастер Е. Куулар.

Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң малчыны Дагба-Лама Пар-оол төрүүр хойларны кадарып турар. Хойлар хураганнап эгелээн. Малчыннар болгаш аныяк сакманчылар кызымак ажылдап, хураганнарны чидириг чокка доруктуруп турар.

Сакманчылардан Дагба-Лама Саяна 30 ажыг хураганны эжаап, иелеринге ыдар. Ооң баштайгы он ажыг хураганнары көк сигенни чип турар апарган. Бо хойжулар чүске онаалтыр чүс баш хураганны менди алыр дээн хүлээлгезин боттандырар дээш, хамык малдың ажаалдазынче, чемгериилдезинче чугула кичээнгейни салып турарлар.

ЧУРУКТА: сакманчы Дагба-Лама Саяна хураганнарының чанында.

Ондар ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

АЖЫЛДАН ХОСТААРЫ— ӨСКЕ АЖЫЛГА КИИРЕРИ

Баштай ажылга киирер, оон штат кызырар

Бүдүрүлгелерден ажылчыннарны болгаш албан-хаакчыларны хостаарының чуруму болгаш оларны өске ажылга киирери — хүнүнүң чугула айтырыы. Бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, организацияларда хөй-хөй штаттарны кызырып турар. Штат кызырылганы-биле ажылдан хосталганнарны ажылга киирериниң чурумунуң дугайында айтырыгларны номчукчулар редакциядан салып турар. Тыва АССР-ның юстиция министерствозунуң улуг консультантызы Б. К. СВЕРДЮКОВТУҢ бо талазы-биле чүүлүн парладывыс.

Ажылдакчыларны ажылдан хостаары, катап өөредири болгаш чаа ажылга киирери-биле холбашкан айтырыгларны Күш-ажыл хоойлузунга, Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжышкынының) дугайында ССРЭ хоойлузунга, демократчыдылга болгаш калбак ажык-чарлыг чорукка дүүштүр күш-ажылчы коллективтерниң идепкейлиг киржилгези-биле чорударын «Чурттакчыларны ажылга хаара тудуп турарының ажыктыын хандырарының, ажылга кирериниң системазын сайзырангайжыдарының болгаш ажылчы чонга социал магадылалды күштелдирериниң дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалында көрүп турар.

Кижилерни ажылдан хостаарда, бүдүрүлгелерниң, министерстволарның удурукчулары, улус депутаттарының чер-чер Советтериниң күүскомнары оларны ажылга киирер талазы-биле улуг кичээнгейни салыр ужурлуг. Күш-ажыл чорудулгазынга үзүктелиишкиннерни эвээжедириниң, ажыл төлевиринге түр чидириглерни болдурбазының хемчеглерин чорудар. Өске ажылга кирериниң бергедээшкиннери бар болгай.

Ажылдан хосталырының дугайын ийи айдан эрттирбейн бүдүрүлгениң, албан чериниң администрациязы ажылдакчыга дыңнадыр. Штат кызырылганы-биле ажылдан хостаар дугайында сагындырбышаан, ол-ла бүдүрүлгеге өске ажылче кирерин сүмелээр. Күштүг болуп артып каап турар хоойлу-дүрүмге дүүштүр чаа албан-хүлээлгезиниң талазы-биле ажыл төлевириниң байдаларын, чиигелделерни, орнунга тургузар чүүлдерни тургузар. Чижээ, доктаамал ажыл стажын хөй чылдарда ажылдааны дээш бир удаа шаңнаарын, бажың алыр ээлчээн, санатор-курорт эмнээшкининиң болгаш өске-даа чүүлдерни ол кижиге арттырары болгаш өске-даа.

Тааржыр эртеминиң болгаш мергежилиниң аайы-биле ажыл тывылбаанда, ол-ла бүдүрүлгеде өске ажылче шилчиирин ажылчын хүлээп албайн барган таварылгада, ажылга улус киирер черже ол баар эргелиг, чок болза боду ажылга тургустунар. Ооң-биле кады ажылдан хостаар деп турар ажылдакчының дугайын ажылга улус киирер черже дыңнадыр. Дыңнадыгга ооң эртемин, мергежилин болгаш күш-ажылының төлевириниң хемчээлин айтыр.

Бир эвес олар ак сеткилдиг, долу күш-биле ажылдап, күш-ажылдың бедик түңнелдерин чедип ап турар база коллективте ат-алдарлыг болза, пенсия назыны чеде бергеннерге күш-ажылчы харылзааларны бүдүрүлгеге арттырар эргени администрация биле профэвилел комитединге тургузар. Ол чорук хоочун болгаш аныяк ажылдакчыларның күш-ажылын шын тургузарынга ажыктыг.

Долу пенсия тыпсырынга херек болуп турар стажы бар пенсия назылыг өске ажылдыкчылар бар болгай. Ийи таланың (ажылдакчы биле бүдүрүлге удуртукчузунуң аразында) дугуржулгазын ёзугаар күш-ажылчы керээни 2 чыл чедир узадып, күш-ажылчы харылзааларны уламчылап, чок болза, профэвилел комитединиң чөпшээрелин ёзугаар администрацияның инициативазы-биле керээни соксадып болур. Ол кижилер ажылга кирип алырының база ажылдан үнгенде дузаламчы акша алган үезинде айда ортумак ажыл төлевирин алыр эргелиг бе? Ажылга кирип алырынга шак-үени үндүрүп чоруур пенсия хандырылгазы алыр эргелиг кижиге бодаарга, алыр кылдыр пенсиязын күрүне тыпсыпкан пенсия назылыг кижилерниң категориязы чиигелделиг болуп турарын СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалында болгаш Күш-ажыл хоойлузунда демдеглээн. Штатты кызырар талазы-биле боттандырып турар хемчеглер-биле холбашкан күш-ажыл керээзиниң соксаашкынының түңнелинде ажылдан хосталган ажылдакчыларга айда ортумак ажыл төлевириниң хемчээлинге деңнеттинген ажылдан үнгенде дузаламчы акшаны бээр.

Ажылдан үнгенде бир айның дузаламчы акшазы-биле кады ийи айдан хөй эвес үениң ортумак ажыл төлевири артып калыр. Чижээ, ажылдакчы ажылдан март 1-де үнген болза, ол айның ажыл төлевириниң хемчээлинге деңнеттирген дузаламчы акшаны алыр. Бир эвес апрельде тургустунуп четтикпээн болза, ол айның ортумак ажыл төлевирин ажылдакчы алыр.

Ажылга киирер черниң шиитпирин ёзугаар, бир эвес ажылдакчы баш бурунгаар (ажылдан үнгенден бээр ийи неделя эрткенде) ол органга барып кирген, ажылга киирер чер ону ажылга тургузуп шыдаваан болза, үшкү айның ортумак ажыл төлевири, ону ховар таварылга кылдыр көрүп, ажылга киирер үениң дургузунда ажылдакчыга артып калыр.

Ажылдан үнгенде, бир айның дузаламчы акшазын база айларда ортумак ажыл төлевирин эрги ажылдап турган чоринден үндүрер. Бир эвес ажылдан үнген сөөлүнде ажылга үзүктелиишкин үш айлардан эртпээн болза, ажылдакчының күш-ажыл стажы үзүктелиишкин чок артып калыр.

Бүдүрүлгелерни, организацияларны, албан черлерин эде организастаан азы дүжүрүп каапкан болза, ажылдан хосталган ажылдакчыларга ажылга кирип алырының үезиниң дургузунда, ынчалза-даа үш айлардан эртпес, ажылдан үнгенде бир айның дузаламчы акшазы болгаш үзүктелиишкин чок ажыл стажы-биле кады ортумак ажыл төлевири артып калыр.

Бир эвес чаа ажылдап кирген черинде ол бүгү чорып турар болза, хөй чылдарда ажылдааны дээш хуулуг немээшкин, чаңгыс угда алыр шаңнал, өске-даа чиигелделер болгаш төлевирлер база ол ышкаш чаа ажылдап турар черинге чыл шөлээзин кайы-даа үеде алыр үргүлчүлелдиг ажыл стажы ажылдан хосталган ажылдакчыга артып калыр.

Ажылдан чардыгыышкын-биле катап өөренип, мергежилин бедидип чоруткanда, ортумак ажыл төлевирин, бүдүрүлгеге ажылдап тура, катап өөредилгени эртип турар бүгү үениң дургузунда ортумак ажыл төлевиринге чедир немелде төлевирни ажылдан хосталган ажылдакчыга эрги ажылдап турган черинден үндүрүп бээри көрдүнген.

Администрация биле профэвилел комитединиң дугуруушканын ёзугаар чаа мергежил-биле ажылдап киргеннерге мурнунда ортумак шалыңынга чедир немелде төлевирни, үш айлардан эрттирбес, эрги ажылдап турган чериниң аайы-биле бээр. Күш-ажылдың болгаш бүдүрүлгениң сагылга-чурумун үрээн таварылгада ажылчынга немелде төлевирни казыр.

Моон мурнунда ажылдап турган черинге ажылдакчының бажың алыр ээлчээниң кайы хире болу бергенин албан барымдаалап, өске бүдүрүлгелерже ажылдай берген ажылдакчыларның чурттаалга байдалдарын экижидериниң айтырыгларын ол-ла бүдүрүлгениң администрациязы, профкому болгаш күш-ажылчы коллективтиң чөвүлели шиитпирлээр. Бир эвес эргиле чурттап турганы хоорайда, районда болза, школа назыны четпээн уруглар албан черлерин, пионерлер лагерьлерин ажыглаар эрге ук ажылдакчыларга артып калыр.

Чамдык таварылгаларда (онза ачы-хавыязы, кадының байдалы болгаш өске-даа) администрацияның болгаш профэвилел комитединиң инициативазы-биле, күш-ажылчы коллективтиң чөпшээрели-биле ажылдан хостаткан ажылдакчыларның чурттаалга байдалдарын экижидериниң учёдун эрги ажылдап турган черинге арттырып болур.

Штаттар кызырарының чорудулгазы Күш-ажыл хоойлузунга, ажылдан хостаткан ажылдакчыларның эргелеринге болгаш социал магадылалдарынга дүүшкек, хамаатыларның эрге-ажыктарын кызагдалга чедирбес ужурлуг. Биргээр чугаалаарга, кадрларның штадын кызырар бетинде, ону ажылга киирерин бодаар, черле ынчаш, администрация-даа, ажылга улус киирер чер-даа «баштай ажылга киир, оон штадын кызыр» деп принцип-биле ажылдаары чугула.

ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштериниң 70 чылынга

ЭРЕС-ДИДИМ ЧОРУКТУҢ ОРУУ-БИЛЕ

Совет Армия бодунуң берге оруунга хөй санныг эрес-дидим чорукту кылган. 1918 чылдың январь 28-те Улус Комиссарының Чөвүлели «Ажылчын-тараачынның Кызыл Армиязын организастап тургузар дугайында Декретти» хүлээп алган.

Февраль 23 болгаш 24-теле ооң баштайгы кезектери Советтерниң аныяк республиказының девискээринче халдап кирген немец шериглерниң халдаашкынын (Псков чоогунга) ойтур шаапкан. Ол болза Кызыл Армияның баштайгы дайынчы дадыгыышкыны болган.

70 чыл эрткен, ынчалза-даа дайзынның шериин доктаадып, оларны Петроградче — революцияның кавайынче Кызыл Армияның эрттирбейн барганын улус утпаан. Баштайгы тиилелгеге алдар болдуруп, Псков чоогунда тулчуушкун болган черге тураскаалды тудуп тургускан.

Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарынга бурунгу Псков черинге бистиң шеривис оңуп читпес алдарны чедип алган. Төрээн чурттуң хосталгазы дээш тулчуушкуннарга мөчээн маадырларга алдар болдуруп, үгербооларның уинарындан тураскаалды тудуп, Билдинмес солдаттың хөөрүнге Мөңге отту кывыскан.

ЧУРУКТА: дайынның хоочуну, Псков чоогунга тулчуушкуннарның киржикчизи, халажылгада генерал-майор Б. И. Богомолов-биле аныяк дайынчыларның ужуражыышкыны.

• • •

Ульяновскиниң ийи дакпыр Кызыл Туктуг, Кызыл Сылдыс орденниг В. И. Ленин аттыг гвардейжи танк шерииниң дээди командылал училищези Совет Чепсектиг Күштерниң үежизи.

Ону ыраккы он сес чылда тургускан. Ол үеден бээр ооң өөреникчилери дайынчы алдарны шудургу болгаш эрес-дидим чоруу-биле көвүдедип келгеннер. Оларның аразында Совет Эвилелиниң 70 Маадыры бар. Амгы үеде Афганистанның улузунга дуза көргүзүп турган интернационалчы дайынчыларының аразында Ульяновскиниң училищезиниң эвээш эвес доозукчулары бар. 80 чылдарның курсантылары боттарының акыларынга болгаш адаларынга бүгү тала-биле дөмей болурунче чүткүп турарлар. «Лениниң төрээн чуртунга В. И. Ленин аттыг училищеге ленинчи ёзу-биле чурттаар болгаш өөренир» деп девиз кижи бүрүзүнге дүрүм болуп турар.

ЧУРУКТА: марш үезинде шериг кезээ.

(СЭТА-ның фотохрониказы).

Бүгү-эвилел чизези

БЕЛЕТКЕЛГЕ ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР

1989 чылдың январьда чурттакчыларга Бүгү-эвилелдиң ээлчеглиг чизе бүрүткели болуп эртер. Ам болур ол чизе улус ажыл-агыйынга онза дузалыг болгаш политиктиг чугула кампания болуп турар. Ооң эрткен түңнелинден совет чоннуң амыдыралынга кандыг үндезин өскерилгелер болганы илереп кээр. Ылаңгыя Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээниниң соонда, бистиң чуртувустуң экономиказы болгаш культуразы көскүзү-биле хөгжээн. Совет эрге-чагырганың чылдарында бистиң чонувустуң чедип алган чедиишкиннери чизениң ол материалдарынга көстүп бээр.

Социалистиг ниитилелдиң байдалынга чурттакчыларның дугайында долу болгаш кончуг шын дыңнадыгны алыры — экономика, социал болгаш культура айтырыгларын хөгжүдериниң планнарын ажылдап кылырынга чугула. Кайы-бир адырның планын ажылдап кылырда, бир-ле дугаарында чурттакчыларның өзүп орар херегleлдерин, амгы күш-ажылчы курлавырны өөренип көөрү албан. Ынчангаш чурттакчыларның долу, шын саны, кандыг черде турары тодаргай эвес болза, эрткен болгаш келир үениң планнары-биле оларны хандырып шыдавайн баар бис. Ол ышкаш бүгү чурттуң база республикаларның, крайларның, областарның, районнарның болгаш хоорайларның экономиктиг культура амыдыралын башкарары болдунмайн баар.

План тургузарда чүгле чурттакчыларның ниити саны билдинер-ле болза, ажырбас дээр хөөн шын эвес. Аңаа эр, херээжен улустуң саны, назы-харының ылгалы, оларның кажы хоорайда, көдээде чурттап турары, үлетпүрде, көдээ ажыл-агыйда, тудугда, транспортта, садыгда болгаш өске-даа адырларда чежези ажылдап турары, а инженерлер, агрономнар, эмчилер, башкылар, экономистер, эртем ажылдакчылары, ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар чеже бары, оларның мергежилдери, эртем-билии, чуртта чежези өөренип турары болгаш оон-даа өске.

Күш-ажыл курлавырының составы болгаш саны база оон ажыглалы билдинмес болза, бүдүрүлгени болгаш тудугну хөгжүдер планны тургузары болдунмас. Бараанарның кайы-бир хевириниң бүдүрериниң планын тургузарда, чурттакчыларның составы болгаш саны ылап-ла херек. Эр, херээжен улустуң база элээди болгаш чаш уругларның назы-харының, санының дугайында дыңнадыг чокта чуртта садыг бүдүрүлгелериниң четкизинге планнарының шын үлелгезин кылыры бергедей бээр.

Бистиң чуртувус чурттаалгага тудуун калбак хемчээлдиг боттандырып келген. Тудугнуң планнаашкынының экижидеринге, квартираларның хемчээлин, өрээлдерин тодарадырынга ниити квадрат метрин билиринден аңгыда, бир чурттакчыга ортумаа-биле чеже онаажырын, өг-бүлениң составы, эр-кызы, назы-хары, өгленир деп турары чежел, оларның уруг-дарыы дээн чижектиг фактылар эргежок чугула. Моон алгаш көөрге, республика, край, область, хоорай, район-даа планы тургузарда, чүгле чурттакчыларның бүгү саны эвес, эр болгаш херээжени, назы-хары болгаш өске-даа шынарлары негеттинер. Чурттакчыларның составы болгаш санының дугайында көргүзүглер билдинмес болза, күрүне база ажыл-агый органнары, культура-чырыдыышкын организациялары боттарының ажыл-чорудулгазын боттандырып шыдавайн баар.

Чурттакчыларның дугайында үндезин көргүзүглер эртип турар ээлчеглиг чизениң болгаш чоннуң ала-чайгаар шимчээшкининиң база ыңай-бээр үнүп чоруурунуң эрткен учёду болур. Ынчалзажок эрткен учёттан чурттакчыларның составының дугайында тодаргай болгаш долу дыңнадыг алдынмас. Эрткен учёттуң материалдарынга ниити санаашкын-биле чергелештир, чурттакчыларның эр, кызын болгаш назы-харын аңгылаары, ол ышкаш ССРЭ чурттакчыларының билииниң деңнели болгаш социал составы база кирер. Чурттакчыларның составының дугайында өске чугула көргүзүглер (өг-бүле байдалы, нациязы, төрээн дылы, чурттакчыларның улус ажыл-агыйының аңгы-аңгы адырларында хаара туттунганы, оларның кылып турар ажылы) чүгле чоннуң чизезиниң соонда алдынып болур.

Улус депутаттарының чер-чер көдээ Советтер күүскомнарының чанында, бүдүрүлгелерде, албан черлеринде, организацияларда, совхозтарда, бажың эргелелдериниң чанында тургустунгулаан чизе комиссиялары чизе белеткелдеринге биче эвес дузаны чедирер. Ынчангаш чизе белеткелинге идепкейлиг киржири — бүгү ниитиниң сорулгазы. Чонну долу учётка алыр. Чизе үезинде чаңгыс-даа өг-бүле, ооң кежигүнү, чурттакчы бажың чыдып калбас кылдыр бүрүткелге бүрүн алыр. Чурттакчыларның чизе белеткелинге идепкейлиг дузалажыры — хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези болгаш херээ.

Эдуард СКУМАН,
чурттакчыларга чизе чорударынга дуза чедирер комиссияның республика кежигүнү.

Бөмбүрзектиң судалы

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

УЛАН-БАТОР. Моол Арат Республиканың соңгу таласында турар 20 көдээ суурларның чурттакчылары телевидение дамчыдылгазын көрүп эгелээн. Чаа радиореле шугумун чоокта чаа ажыглалга киирgениниң ачызында ол суурларның чурттакчылары чүгле телевидение дамчыдылгазын көрүп эгелээн эвес, а радио болгаш телефон харылзааларын чурт иштиниң болгаш даштыкы чурттарның чамдык хоорайлары-биле туда берген. Радио дамчыдылгазының шынары мурнукузундан экижээн.

Бо радиореле шугумун совет специалистер дерип тургускан. Ол ажыглалга кирген соонда Моолдуң чурттакчы чонунуң 68 хуузу теледамчыдылганы көөр аргалыг апарган, «Орбита» системаны дамчыштыр ССРЭ-ниң теледамчыдылгаларын база көрүп турар.

БУХАРЕСТ. Румынияның Мьеркуря-чук хоорайында трактор заводу чуртта улуг бүдүрүлгелерниң бирээзи болур. Чоокта чаа ооң чыып эптээр конвейеринден 36 муң дугаарлыг трактор үнген.

Завод бо хүннерде 15 янзы хевириниң тракторларын бүдүрүп турар. Илчирбелиг ол тракторларны чурттуң улус ажыл-агыйының янзы-бүрү адырларында ажыглап турар. Ыяш ажыл-агыйынга болгаш тудугга ажыглаар тракторларның шынары делегейде эки деп үнелелди алган. Чамдык тракторларны кадыр-даа, малгаштыг-даа черлерге ажылдап болур кылдыр бүдүрүп турар. Ындыг тракторларны даштыкы чурттар хөйү-биле садып ап турар.

СОФИЯ. Болгар Улус Республиканың Министрлер Чөвүлели болгаш Болгар Профэвилелдерниң чөвүлели бот-эргелеп башкартынар бүдүрүлгелерниң болгаш организацияларның ажылдакчыларының ажыл төлевириниң чаа системазын хүлээп алган. Ажыл төлевири ындыг коллективтерниң ажылының түңнел көргүзүүнден кол хамааржыр. Бүдүрүлгеде ажылдап турар кижилерниң эртем-билиин, профессионал белеткелин база план күүселдезинге киириштирип турар үлүг-хуузун, кылган ажылының шынарын, ажыл төлевириниң чаа системазын тодаргай көрүп турар.

Чаа системада кижилерниң болгаш оларның ажылдап турар коллективиниң эрге-ажыктарын тодаргай барымдаалап көрген. Ооң түңнелинде бот-эргелеп башкартынар коллективтерниң ажылы экижиир болгаш күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү бедиир.

БУДАПЕШТ. Будапештиниң «Ферихедь» аэропортунга социалистиг чурттарның авиакомпанияларының штурманнарының «Эң эки мергежилдиг» деп конкурс-көрүлдези болуп эрткен. Аңаа совет «Аэрофлоттуң», болгар «Балканның», ГДР-ниң «Интерфлюгу», Польшаның «Лот», Чехословакияның «Ча», Венгрияның «Малев» дээр компанияларының командалары киришкен.

Бирги черни ГДР-ниң «Интерфлюг» авиакомпаниязының командазы алган.

ХАНОЙ. Вьетнамның болгаш Афганистанның улустарының аразында найырал болгаш эп-сеткил каттыштырылгазын улам ыңай быжыглаарының оруунга чаа чугула базым болза, 1987 чылдың декабрьның төнчүзүнде Вьетнамның найысылалынга чарган найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээ болгаш өске-даа документилер болган. Ол дугайын ВСР-ның Күрүне чөвүлелиниң аңаа болган хуралының дугайында информастыг дыңнадыгда айыткан. Ол хуралга ВСР болгаш Афганистан Республиканың аразында найырал болгаш кады ажылдажылга дугайында керээни күштүг болдуруп бадылаан.

(СЭТА).

БУРУУ ШАПКАН

ЛУАНДА. (СЭТА). Анголаның мурнуу чүгүнге, Квито-Кванавале чоогунга, мурнуу-африканчы шериглер-биле тулчуушкуннарга Анголаны хостаарының улусчу чепсектиг күштери (ФАПЛА) химиктиг чепсекти ажыглаан дээр дугайында Мурнуу-Африка Республиканың расисчилериниң хоозун нүгүлдээшкиннерин улусчу Ангола шуут буруу шапкан деп, Ангоп дээр информация агентилели айтып турар.

Ол пропагандисчи кажарлаашкынның дузазы-биле Преторияның ёзу-чуруму бодун халдакчы эвес, а каражадаан тала кылдыр көргүзерин оралдажып, ооң-биле АУР-га удур расисчи дайынзырактарның ээлчеглиг интервенциязынга удур делегейде калбарып турар удурланыышкынын кошкадырын оралдажып турар деп, ол тайылбырда айтып турар. Апартеид күрүнезиниң баштыңнары ол чөңгээлээшкинни бодунуң океан ындында камгалакчыларының күткүү-биле кылганында чигзиниг чок. Нүгүлдээшкинниң нептередири-биле Мурнуу-Африка Республиканың эрге-чагыргазы америк ЮПИ агентилелдиң дузазын ажыглаан. Ону олар АУР-га удур хоралакчы чаа кампанияны калбартып чорудары-биле меге чүүлдер кылырынга сундулуг барыын чүктүң парлалгазын идепкейжидеринче чүткүлдүг кылган.

Анголаның удуртулгазы шериг талазы-биле ФАПЛА-дан артык күштү чедип алыры-биле мурнуу-африканчы халдакчылар АУР-га удур өрттедир бомбаны болгаш хораннаар бүдүмелдерни чаңгыс эвес удаа ажыглап турганын тодаргай фактыларга көргүзүп турган деп, Ангоп онзалап айтып турар. Анголаның девискээриниң чамдыызын хоойлуга удур ээлеп алгаш турарын делегейниң хөй-ниитизинден чажырып, апартеидтиң ёзу-чурумунуң бодун агартынар дээн оралдажыышкыны кымны-даа мегелеп шыдавас. Күрүне терроризминиң политиказын чорудуп турар апартеидтиң ёзу-чуруму Африканың мурнуу чүгүнде айыылдыг байдалдың кол буруулуг талазы болуп артар дээрзин Анголаның мурнуу районнарынга удур Мурнуу-Африка Республиканың чорудуп турары амгы агрессиязы бадыткап турар.

АДМИНИСТРАЦИЯНЫҢ СОРУЛГАЛАРЫ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Н. Туркатенконуң дамчытканы болза: «күштүг Америка» дээш демисежип турар АКШ-та консервативтиг организацияларның активчилеринге АКШ-тың президентизи Р. Рейган чүве чугаалаан. Вашингтоннуң эрге-чагыргазы үези эрткен шоюккан чаңчыл-биле ам-даа угаап бодавышаан болгаш делегейде боттуг херектерниң байдалындан ырак туруп турарынга ооң чугаазы херечи болган. Ортумак болгаш оон биче ыракшылдыг ракеталар талазы-биле Керээни чарарынга чедирип келген боо-чепсекке контроль тургузар айтырыглар талазы-биле Совет Эвилели-биле чугаалажыышкыннар чорударынга дузалаарынга АКШ-тың белеенин чарлап турза-даа, америк администрацияның баштыңы «сылдыстар дайынының» программазының аайы-биле ажылдарны үргүлчүлээринге шиитпирлиг чоруун бадыткаан. Сураглыг специалистерниң, оон иштинде америк специалистерниң айтып турары-биле алырга, ук программаны боттандырып чорудары стратегтиг боо-чепсекти кызырарының аргазын чок кылып каап шыдаар.

АКШ-тың «Күштүг болурунун» политиказын моон соңгаар-даа чорудар, өске чурттарның болгаш улустарның херектеринге холгаарлап киржириниң дугайын президент медеглээн. «Боо-чепсекти кызырар дугайында чугаалажыышкыннар чорудары, хосталга дээш демиселчилерге (Вашингтонда контрреволюсчуларның дээрбечилерин ынчаар адап турар) улуг түңнүг дуза көргүзери — америк даштыкы политиканың тодаргай сорулгалары болур» деп, Ак бажыңның баштыңы айыткан.

Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези

ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЕР

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң район организациязының конференциязы болуп эрткен.

Аңаа 1987 чылда арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура ниитилелиниң район организациязының кылып чоруткан ажылы болгаш моон соңгааргы сорулгаларының дугайында илеткелди ооң даргазы К. К. Самбуу кылган.

Эки тура ниитилелиниң район организациязының тургустунганындан бээр ийи чыл ажып турар. Ол үениң иштинде ниитилелдиң пленуму 3 удаа, ооң баштаар чериниң хуралын 4 катап эрттирген.

Районда 30 эге организация ажылдап турар. Ында ниитизи-биле 690 кежигүн хаара туттунган. Олар боттарының отчёт-соңгулдалыг хуралдарын организастыг байдалга шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелдиг адаа-биле эрттирип, аңаа санал бергеннер моон соңгаарgы кылыр ажылдарга доктааган.

«О. Шынаа», «Кызыгаар» совхозтарда, Самагалдайның ийи школазында, райкүүскомнуң улус өөредилге килдизинде, амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелинде эге организациялар эки ажылдап, боттарында хөй кежигүннерни хаара тудуп турар.

«Арагалаашкынны болгаш алкоголизмни узуткаар талазы-биле СЭКП ТК-ның доктаалдарының күүселделериниң болгаш бо ажылды идепкейжидериниң дугайында айтырыгны СЭКП Төп Комитеди база катап чугаалажып көрген. Ооң ачызында кижилерниң күш-ажылчы хамаарылгазы экижип, ооң бүдүрүкчүлүү бедээн. Чоннуң амыдырал-чурттаалгазы, культуразы, өг-бүлениң экономиказы быжыгып, экижип турары көскүзү-биле илдең апарган. Ооң чижээнге, районнуң чонунуң ажаалга кассазында акша шыгжамырынга 1986 чылда 2340 кижи турганындан 1987 чылда 2508 кижи четкен. Олар эрткен чылын 186 муң рубльди немей шыгжаткан.

Районда 486 кижи арага талонун албас деп шиитпирлээн. Шак бо чижектерден алгаш көөрге, ооң хоралыын кижилер херек кырында билип, оон чайлаарын бодап турары ол.

Ындыг-даа болза, бо талазы-биле чон ортузунга кижизидилге ажылын, араганың хоразының дугайында лекция, беседаларны четпес организастап чорудуп турарын илеткелчи болгаш санал бергеннер демдеглеп чугаалааннар.

Оон уламындан автотранспортту эзирик башкарып чорааны дээш 112 кижи КАИ черинге хемчег алысkан. Ооң иштинден 85 чолаачы машина башкарар эргезин казыдып, торгаал-хемчээлге онаашкан. Хөй-ниити черлеринге, кудумчуларга эзирик чорул чорааш, 308 кижи эзириктер сергедир черге кирген. Ооң иштинден Самагалдай суурдан 101 кижи ол черге хонган. Араганы боттары кылып тургаш, хөй санныг кижилер 100-150 рубль чедир торгаалга таварышкан. Шак ындыг фактылар Шуурмак болгаш О. Шынаа көдээ Советтериниң девискээрлеринге хөй болгулаан.

Районда күш-ажыл кылып шыдаар назылыг кижилерниң чүгле 11 хуузу ол ниитилелдиң кежигүнүнде хаара туттунган. Ол дээрге эң куду көргүзүг-дүр. Ниитилелдиң болгаш ооң эге организациялары амгы үениң негелдезинге дүүштүр эде тургустунуп, чедир ажылдавайн турарын, моон соңгаар көскү ажылдарны кылып чорударын конференцияга санал бергеннер чидиг-биле болгаш чөптүг-биле шүгүмчүлээн.

Ол ышкаш чер-черде тургустунган эге организацияларның отчёттуг үениң иштинде кылып чоруткан ажылын ниитилелдиң баштаар чериниң хуралынга дыңнап чугаалашпаан. Оон түңнелинде чамдык эге организациялар боттарының ажылын суларадып, чон ортузунга дээштиг чоруун көргүспээн.

Болат-оол ТИРЧИН.

XV кышкы Олимпиада

БАШТАЙГЫ ЧЕМПИОН

Вида Венцене — Калгари оюннарынга бирги чемпион болган. 27 харлыг совет хаакчы херээжен 10 километрге алдын медальды чаалап алырга, чүгле журналистерни эвес, а специалистерниң дүвүрээзинин база хайныктырган. Спортчунуң ады-сураа ол хүнге чедир кымга-даа билдингир эвес турган. Бо чылдың январь айның ортан үезинде Кавголовога (ССРЭ) делегей кубогу дээш болган он километр хемчээлдиг маргылдаага Вида норвег спортчу Ингер-Хелен Нюбретенге ойнадыпкан. Ол 1987 болгаш 1988 чылдарда ол-ла хемчээлге ССРЭ-ниң чемпиону турган. Олимпий чемпиону болурунга ол чедишкиннер ам-даа четпес деп, дыка хөй специалистер санап турган. Ол 19 харлыында хаактап эгелээн. Вида беш чыл иштинде чиик атлетикага күзелдии-биле маңнап турган. Ооң маңнаарынга ынак хемчээли —400 метр.

Виданың узуну 168 сантиметр, деңзизи 62 килограмм. Боду кончуг чугаакыр, чазык чаңныг.

— Маңнаар чер берге-даа болза, меңээ дыка-ла чиик болду, финиш бетинде бадар чер кудургай-даа болза, мен оон корткпадым, бистиң командавыстың Кэнморга он хонук бурунгаар келгени меңээ улуг дуза болду. Баш дээскиндирер кудургайларга өөренип калганым олдур ийин, деп Венцене маргылдаа соонда чугаалаан.

Вида өг-бүлелиг. Ашаан Данюс деп адаар. Ол биология башкызы. А боду Вильнюста башкы институдунуң студентизи. Ол 1961 чылдың май 21-де Литваның Куренай деп бичии суурунга төрүттүнген.

— Мээң бир дугаар тренерим Вильмонтас Гинейтис кончуг кызымак кижи турган. Хаак спорту Литвада нептереңгей эвес. Ынчангаш мен аңаа күжүмнү болгаш шак-үемни халаска эрттирбээнимге хомудалым чок — деп, Вида түңнелинде чугаалаан.

В. ПИМЕНОВ,
Ю. САЛОМАХИН,
СЭТА-ның тускай корр.

ХОККЕЙЖИЛЕРНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Совет хоккейжилер «Коррал» деп катокка Норвегияның командазын 5:0 санга уткаш, олимпийжи турнирни тиилелге-биле эгелээн. Январьда эш хуу ужуражылгаларынга бистиң командавыс норвег хоккейжилерни ийи катап хөй санга утса-даа, бо удаада берге болган.

Хаалганы Мыльников камгалап турган. Самойлов бо удаада ойнаваан. Фетисов, Касатонов, Гусаров, Стариков, Стельнов болгаш Бякин камгалалга, Ларионов, Быков, Семенов эске ийи эштери-биле халдаашкынга, дөртку звеного Ломакин — Черных — Могильный ойнап турган. Чаңгыс оюнга чээрби кижиден хөй эвес спортчуну ойнадыр. Курлавырга Кожевников, Белошейкин, Кравчук олар артып калган.

Эге санны камгалакчы Гусаров ажыткан. Ооң соонда 19 хар безин четпээн Могильный санны немеп, эки ойнаан. Дараазында санны Хомудов, Крутов киирген. Камгалакчы Стельнов бешки санның автору болган.

— Бирги оюн олимпий чемпионнарынга аажок сүрээденчиг болган, ынчалза-даа олар чоорту оожургай берген. Камгалакчылар шайбаны бурунгаар дамчыдып берип, халдакчылар кызымак ойнап эгелээн, түңнелинде удурланыкчылар турупкан — деп, ССРЭ-ниң шилиндек командазының тренери И. Дмитриев оюн соонда демдеглээн.

Өске оюннар журналистерниң-даа, специалистерниң-даа, көрүкчүлерниң-даа манаваан түңнелдерни көргүскен. ГФР-ниң шилиндек командазы Чехословакияның командазын 2:1 санга удуп алган. Бисте тергиинне команда бар, кандыг-даа удурланыкчыны удуп ап шыдаар болгаш кандыг-даа удурланыкчыга... уттуруп алыр деп, спортчу тайылбырлакчы И. Дюришин ол оюн соонда бодунуң бодалын илереткен. Бо удаада тренерлер Старши болгаш Поспишил ойнакчыларны тиилелгеже хей-аът киирип шыдавайн барганнар.

АКШ-тың шилиндек командазында колдуунда-ла — студентилер. Бо команда Австрияның хоккейжилерин 10:6 санга удуп алган. Делегей чемпионнары— шведтер баштайгы оюнун улуг тиилелге-биле дооскан. Олар французтарны 13:2 санга тиилээн.

ЧАҢГЫС ХҮНДЕ ИЙИ КАТАП

Тыва АССР-ниң Күш-культура болгаш спорт талазы-биле күрүне комитединиң шаңналы дээш хостуг хүрешке республика чемпионады болуп эрткен. Он үш районда болгаш Кызыл хоорайдан спортчулар аңаа киришкен. Шупту 129 кижи.

Маргылдаа үш хүн үргүлчүлээн. Маргылдаа солун эрткен.

Ылаңгыя биче деңзиниң мөгелери чараш аргаларны ажыглап, кызымаккай хүрежип турганын көрүкчүлер сонуургаан. Сүт-Хөлдүң мөгези Уран-оол Ондар биле Бай-Тайганың төлээзи Михаил Карл арбитрның эдискизиниң соон дарый эрес-кашпагайы-биле хүрежип, удур-дедир чартыктажып, буттажып, ийи-үш катап аңдара октажып турган. саннарны ап турганнар. Сөөлгү секундалар артканда Уран-оол чараш арганы көргүскеш, ийи санны алгаш, тиилээн.

Өвүрнүң Торгалыг чурттуг Виталий Дембрел биле Павел Мартына хүрешкен. Бежен ийи килограммның ол мөгелеринден бичии Виталик акызындан бир санны ойнап апкан. Хоочун мөге Павел чоорту саннарны ап турган. Акызынга октатса-даа, Виталий ундараваан. Күштүг болгаш дуржулгалыг кижи тиилээр апаар.

Эң-не солун хүреш Василий Хураган (Тес-Хем) биле Радислав Намажап (Кызыл) оларның аразынга болган. Олар кайызы-даа спорт мастерлери. Ийи мөгениң узуну-даа, эът-ханы-даа дөмей. Кымның тиилээри билдинмес. Баштайгы санны Радислав ажыткан. Ийи-үштеп саннар улажып эгелээн. Чапсарга чедир сан 0:10 болуп, Радислав мурнай берген. Чапсар соонда Василий ийи санны ойнап алган. Ынчалза-даа сан 2:17 апаарга, судьялар хүрешти соксаткан. Арыг тиилелгени Р. Намажапка берген.

Республиканың хууда бирги чери дээш маргылдаа соонда, шилиндек команданы тургускан. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүк зоназының маргылдаазы март айда Новосибирск хоорайга болур. Ам аңаа белеткелди ССРЭ-ниң алдарлыг спорт мастери, улуг тренер Александр Доржу чорудуп эгелээн.

Тыва АССР-ниң хүреш федерациязының шиитпирин ёзугаар хостуг хүреш маргылдааларының соонда ылап-ла тыва хүрешти эрттирер. Бо удаада 32 шилиндек мөге хүрешкен. Мөгелерниң аразындан Радислав Намажап ылгалып турган. Ол баштайгы салыгда республиканың шыырак мөгелериниң бирээзи Орлан Кызыл-оолду октаан. Ооң соонда Владимир Монгуш база буттаткан.

Дөрт мөге артканда сураглыг мөге Алексей Хомушкуга (Чөөн-Хемчик) таварышкан. Р. Намажап ону хевисти бир кылыр сүрүп, чай алындырбайн турарга, Алексей көк суг дүшкен. Эң сөөлүнде ийи мөгени хончулаштырыпкан. Алексей өрү көдүрүп эккелгеш, будубиле мундурган, октаар деп чыдырда, Радислав ужуп чыда, Алексейниң будун удур боду мундурупкаш, октаан.

Ш. Сүктер (Тес-Хем) биле Анатолий Монгуш (Кызыл) хүрешкен. Анатолий Шиметти буттааш, көдүрүп чыда, долгадыпкан.

Сөөлгү салыгда Шимет Сүктер биле Радислав Намажап таварышкан. Шимет 104 кг деңзилиг, а Радислав 67 кг деңзилиг. Ийи мөгениң назы-хары, мага-боду база ылгалдыг. Радислав база-ла буттааш, өрү көдүргеш, Шиметти октап каан.

Ол хүн Радислав Намажап бодунуң деңзизинге болгаш тыва хүрешке катай ийи дакпыр чемпионнаан.

Монгуш ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

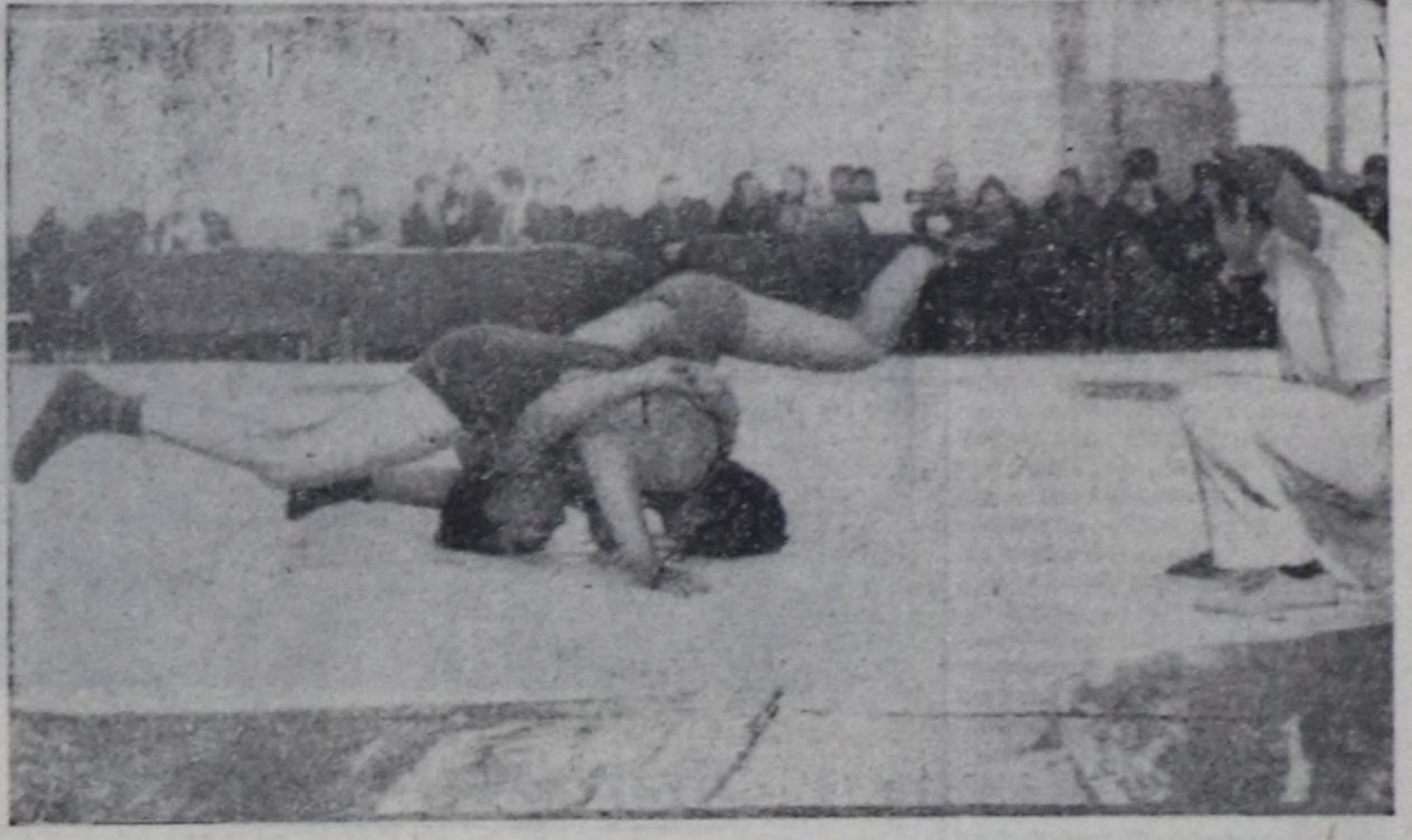

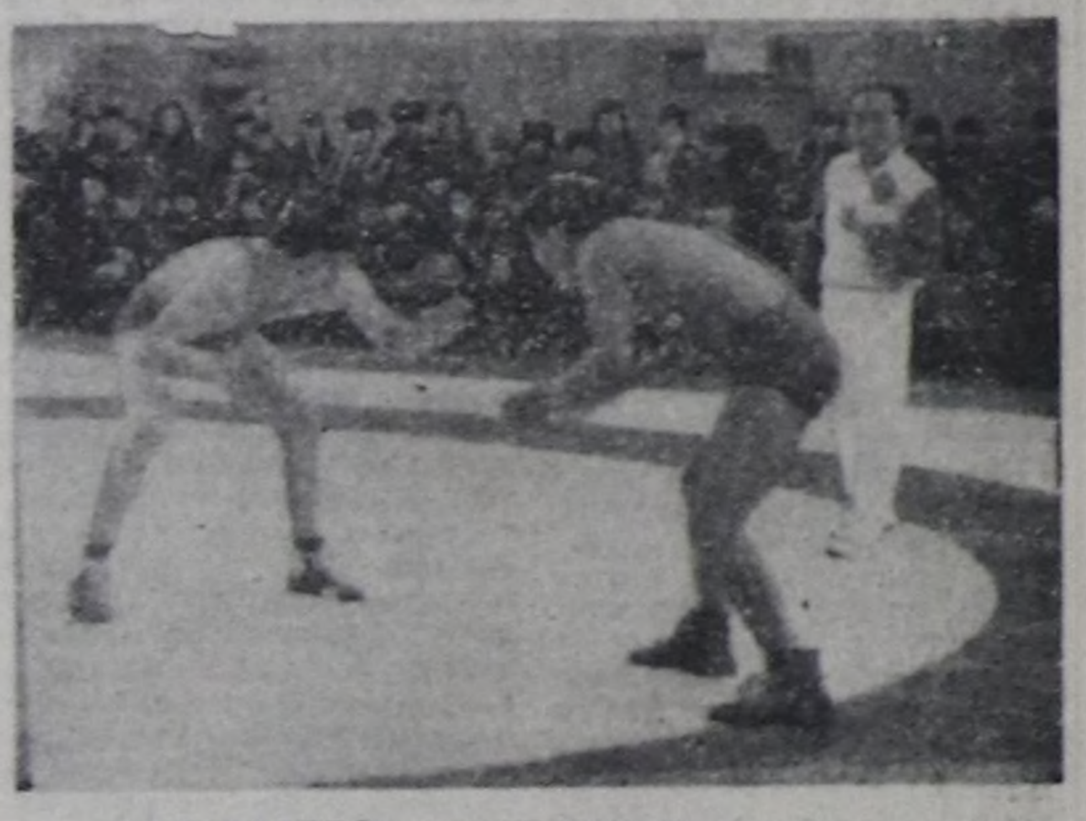

ЧУРУКТАРДА: хүреш үезинде.

Шүлүктер допчулалы

ЧҮГЛЕ КЫЙГЫ. ПОЭЗИЯ КАЙЫЛ?

Редакцияга кээп турар чагааларның эң-не хөйү —чогаалдар. Чыл төнчүзүнде келген чагааларның иштинден чүгле шүлүктерни санап көөрүмге, 96 болду. Оларны тускай чагаа кылдыр даңзылап кааның барымдаалап алырга, ынча авторнуң чоруткан шүлүү-дүр. Эрги чылдың сөөлгү айының элээн «чуъгу»-биле катай биске шүлүк чогаалдары эрбин келген. Бир эвес ону тускай ном кылдыр парлаар болза, шору кылын шүлүк ному үнүп келир ийик. «Аяк шай» деп литературлуг арнывыска дээрелерниң эң-не дээре чогаалдары кирер ийик.

Редакцияга кээп турар чогаалдарның саны кончуг хөй. Чүгле оларның шывары негелдеге дүүшпес дээрзин мооң мурнунда үндүргүлээн допчулалдарывыска айыттывыс. Ынчалза-даа өскерилгелер барык чок. Кызыы бодалдарга шимчээр арга чок кылдыр так хүлүдүп алган, чуртталганың каас-чаражынга таалаан, өскелерге сургаашкын колдаткан шүлүктерни авторларывыс биживаашаан.

Тема талазы-биле чамдык чаа чүүлдер бар-дыр. Арагалаашкынга удур, даргаларның шүшпең, бюрократсыг аажызын тыва шүлүк тургузуунуң аяннажылгазы-биле сөстер кошкан шүгүмчүлел оду сыдырткайндыр хып турар шүлүктер бар-дыр. Маңаа чижек кылдыр Чадааналадан Аракчаа Ондарның бир шүлүүн авторнуң канчаар бижээни-биле киирээлиңер.

Чемгерикчи черивисти
чалгаапайлар
Чедир ажаап куруктурбайн
чемелээр-дир.
Чеже чылда чашкан тараам
дүжүт бербээн
Чеми бичии дошпу баштаан
чөгендим!—дээр...
Хараганның хөгүн сөкпээн,
дажын чыгбаан
Кара хөрзүн, өдек төкпээн
аңгыстарны
Суггаргаштың аңдарарга
дүжүт бербес,
Сулазында өле чүткүп
чашпан өзер...
Үнген кужун төлеп, шаңнап
деткип турда,
Үүле-хереэ түңнели чок
хоозун болур
Дуржулгазы байыыр туржук
дедир чүткүүр
Туткан холу кошак эшти
чок деп болбас.

Авторнуң «Чалгаапайлар» деп үш строфа шүлүү ол-дур. Бир дугаарында шүлүкчүнүң грамматика талазы-биле кайы хире частырыглыг бижиирин оваарып көрүңер. Хараган **көъгү**. холу **кошкак** деп сөстерни канчаар бижиирин билбес. Оон ыңай мында дыл поэзиядан оранчок хоорлу берген. Домактарның тургузуу логиктиг ритмче шилчээн, бижик демдектери турар черлеринде салдынмайн барган.

Кандыг-даа бижик-билигге өөренмээн, ол хирезинде чоннуң аас чогаалын кедергей билир, дыл-домаа чечен-мерген, чаяанындан салымныг кижилер база тургулаар. Олар эртем-сургуулга өөренмээн болганда, грамматика, стилистикага аажок бергедээрлер. Оларга дуза чедирери эргежок- чугула. Чамдыкта кандыг-даа утка чок, сөс-домаа кагылчак чогаалдарны бижээн авторларның негелде-хомудалы кулак үюк апаар-дыр.

Шүлүктүң техниктиг тургузуунда улуг хажыдыышкыннар чүгле А. Ондарның эвес, бөгүнгү сайгарып олурарым өске-даа чогаалдарда хөй. Оозу ындыг-даа болгай-ла. Редактор грамматиктиг чазыгларны эдип-даа турза чүл. Ынчаарга **поэзия деп** адаарывыс терминниң ёзулуг негелдезин кайы хире күүседип турар бис? Үстүнде чогаалды сайгарарын кызыдып көрейн. Өске авторларда база моон дээредевес шүлүктер бар болдур ийин. Ук шүлүктү номчааш, эстетиктиг таалалды алыры бергедеп келбес хире-дир бе? Шүлүкчү кижи ылап-ла боду тускай ритмниг ышкажык. «Бо эки шүлүк бижиттине берип-тир. Чүгле мээң ритмимни өттүнүп турар кандаай эш боор?» деп, бир сураглыг шүлүкчү өске эжиниң чаа шүлүүн номчааш, чугаалаазын сакты-дыр мен. Көңгүс ийи өске тема. Ол хирезинде дуржулгалыг эштерниң чараш чогаалдары шала «төрелдежи» берген. Ийи шүлүкчү бот-боттарынга кайы хире негелделии, шүлүк чогаалының нарыны моон илдең ышкажыл.

Автор теманы шын шилип алган-дыр. Ынчаарга ол дугайын поэзия дылы, ааны-биле дамчыдарынга талант негеттинери чугаажок. Черни чөп ажыглап билбес, чалгаа, бодунуң мурнунга салган сорулгазынга ээ-харыысалга чок чоруктарны сойгалаап, хамааты лирика моон үнүп кээп болур турган. Деңнелгелер, сагыш-хөөннү көдүрүп келир уран сөстер чокка, анаа-ла амыдыралда бар четпестерни кара чугаа-биле шүгүмчүлел кылгаш, ону чогаал дээривиске канчап таарыжыр.

Ритм чечен чогаал дылынга онзагай черни ээлеп турар. Ону сагывас болза, уран чогаал бижиттинмейн барган деп дорту-биле чугаалап болур. Проза чогаалының дылы логиктиг ритмге чагырткан болур. А поэзияныы ындыг эвес. Ында сөстерниң дес-дараалашкаа ритмниг паузалар-биле тургустунган. Ынчангаш поэзия дылы онзагай талаларлыг, прозадан дыка ылгалдыы чугаажок. Үстүнде сайгарганывыс шүлүкте ындыг чугула негелде күүсеттинмейн барган.

Шүлүк дээрге. сеткил-хөөннүң кедергей уран аялгазы-дыр. Азы өскээр чугаалаарга, чаш кижиге аваның өпей ыры. Хоозун алгаашкын, куруг черге магадаашкындан кижи сеткилинге чүү артарыл? Ол-ла авторнуң «Ада Ленин», «Угбаларым», «Иениң өөрүшкүзү», «Сайгылгаанның дузазы-дыр», «Гвардейжи дагдыныкчы» деп шүлүктеринге амыдыралды алгап-йөрээген, эки амыдыралды кайгап-магадаан боордан башка, поэзия көңгүс көзүлбейн турар. А. Ондарның он бир шүлүүнден солунга чырыдыптар чаңгыс-даа орта бижиттинген чогаал тыппадым.

Бистиң эң-не хөй чогаал чорудар авторувустуң бирээзи Тес-Хемден Моторк Тирчин. Ук эштиң чогаалдарын харылап база допчулалдарга киирип келген бис. Бо удаада ол «Эки турачы ачам» деп шүлүктү болгаш үлегер домактар, тывызыктар, катиезиниң йөрээлин чоруткан. Он дөрт строфадан тургустунган улуг хемчээлдиг шүлүүн номчувайн чыда-ла, «ынчаар бижээн чадавас ирги бе?»деп, кижи бодай бээр. Шынап-ла, автор чаш оол турган. адазы фашистерни согар дээш ынак кадайы-биле байырлажып, оглунга чагыын бээр. Оон ол келбейн баар. Авазы назылааже дээр бот-бозаң артып калган, ажы-төлүн азыраар дээш ажыл-ишке оорга-мойну ыстап-шылааң болур. Тываның Россияга каттышканың, гвардейжи адазының адын сактып, оглу ам чолаачы боол хап турар. Адазының салым-чолун бодап, чаа дайын ырай бээрин күзеп чоруур. Ол-ла-дыр. Чогаал ынчаар эгелээн, салым-чол магалыг-чаагай орук-биле бергелер чок чоруп олурар.

Чогум дыл-домааның чигези-биле баштайгы автордан ол элээн ылгалып турар. Ынчалза-даа сагыжында бар чараш бодалдарны поэзия ачызы-биле каракка чуруттунуп келир овур-хевирлиг амыдырал кылдыр ол көргүзүп шыдаваан.

М. Тирчинниң чаңгыс чер-чуртташтары Биче-оол Доюндуп, Өөлет Чицмит оларның шүлүктери база биеэги-ле ырлап каапкан одуругларывысты катаптавышаан. Боттары-даа чалгаарай бербес чүве бе? Кол-ла чүве — номчукчуларны хүндүлеп көөрү болгай. Ук авторлар боттарының чогаалдарынга хамаарыштыр Чогаалчылар эвилелиниң баштаар чериниң поэзия секторунга сайгарылгадан кылдыртып, оон чогуур түңнелден үндүрери күзенчиг-дир. Бистиң амыдыралывыста эде тургустунуушкун чоруп турар. Чогаалчылар база ону эдерип, номчукчуларның сеткилин хомудатпас ужурлуг.

Кызылдан Виктор Сагаан-оол— элээн каш номнарның автору. Ооң шүлүктери база чаңгыс черде таптап туруп берген. Сайгарылга кылыр болза, баштайгы эштерден бичии-даа ылгалбас. Ол ышкаш Өвүрден Николай Ооржак база шала хирелиг чогаалдар чоруткан. Бут кырында туруп келген эшке негелде улуг. Ынчангаш ооң дөрт шүлүүнден номчукчулар бичии-даа таалал албазын бодааш, чырыкче үндүрер аргавыс чок болду.

Ол-ла районда Мадон Монгуштуң «Мөңге назын» деп чыындызының чырыкче үнгенин номчукчулар билир. Ында ынакшыл лириказы колдаан ышкажык. М. Монгуштуң редакцияже чорутканы дөрт шүлүү база ындыг. Аныяк чылдарында бир кыска торгу хээлиг аржыыл белекке бергенин сактып, акшый берген назынында биче чаштың ынакшылын илереткен сарымналын «Сактыр сен бе?» деп шүлүүнде айыткан. «Чүрээм ээлеп чор сен», «Таксисчи кыс» деп чогаалдарында база ынакшылдың уяралдары. «Ынак-ла мен» деп чеже чугаалаарыл? Бир эвес ынакшаан кижизинге хүн үнер, даң адар санында ынакшылын сөглеп-сөглеп-ле турар болза, аңаа дыка шугулданчыг болу бээр ийик. Авторга чүвениң өйүн, чижээн бодап көөрүн сүмелексээн ийик мен.

Сайгарып олурар шүлүктеривистиң саны кончуг хөй. Бир эвес оларның чүгле аттарын адаар болза. бүдүн арын чеде бээр. Маңаа аттары номчукчуларга билдингир апарган эштерниң чогаалдарын сайгардывыс. Ынчаарга мында бир дугаар бижип турарлар хөй, ийи-үш катап парладыпканнар безин бар. Чамдык чогаалдарны номчуп олурарга, шүлүк тургузуун безин билбес болгулаар-дыр. Назы-хары, кылып турар ажыл-ижи база аңгы-аңгы. Алдан-чеденнээн назылыг, школачы, студентилер, ажылчыннар дээш кымнарны чок дээрил? Ук эштерниң чогаалдарын шуптузун номчуп көрдүм. Ийи каракты шимгеш, чырыкче үндүрүптер чогаал тыывылбады. Солун арнын бодап, ук авторларның ажылдарын ниити сайгарылгаже киирдивис.

Чугаавыстың түңнелинде чүнү кылзывысса экил? Бодум хуумда мындыг саналдарны кииириксээн мен. Чүс чыгап турар шүлүктерни барык ийи катап номчудум. Меңээ чүү хире үе негеттингенил? Ону кым-даа билир. Бир эвес оларны чаңгыстап сайгарып, авторларга харылаар апаар болза, оон-даа берге. Бир эвес авторларның ынча хөй шүлүктерин чаңгыстап харылап олуруп алыр болзумза, корреспондент хүлээлгем уттуидура бээр, а үе менде — ёзулуг алдын.

Төп солун, сеткүүлдерге база хөй-хөй шүлүктер, проза чогаалдары кээп турар. Үнмес ужурлуг шүлүктерге рецензия кылбайн турар. Элээн шудудай берген авторлар бисче кошкак чогаалдарын чорудуп-ла, чорудуп-ла турарлар. Оларга бис аас-биле база бижимел-биле харылап турар бис. Рецензия кылбайн турза кандыгыл? Бир удаа бижип турарлар-биле харылзаавысты ылап тургузар, херек апаарга оларга арга-сүмени кадарын утпайн турар бис. Ол-ла стиль, ол-ла тема, биеэги-ле шаптылап каапкан одуруглар-биле редакцияларны эргилдир чорудуп турар эштер боттарының санал-оналын база кадары күзенчиг.

Школаларда чечен чогаал кичээлдери, чамдык черлерде чечен чогаал каттыжыышкыннары бар. Баштай аңаа шүлүктерин эки сайгарып, каш катап эде кылгаш, ам парлалгаже чорударын улуу-биле күзээр-дир бис. Оон ыңай, хөй-ле шүлүк бижип турар эштерге Чогаалчылар эвилели, Тываның Ном үндүрер чери-биле харылзажып, профессионал эштерден сүмеден алырын сүмелексээр ийик мен.

Парлалгада эде тургустунуушкунну чамдык эштерниң арай соора билип турары дыка хомуданчыг. Шала-була шорбажылап каан шүлүк бижип алгаш, ону чүге үндүрбээнил деп чагаалап, эде тургустунуп алганыңар кайыл деп негелде тургузарлар ам мырыңай көвүдээн. Чүгле бышкан чогаалды чырыкче үндүрер — парлалга черлериниң эде тургустунуушкунуу ындыг.

Эдуард ДОНГАК.

КАЙДА ЧОР СЕН?

Эргим редакция! 1980 чылда өг-бүле тутканымдан бээр малчыннап чораашь, дөрт уруумнуң улуу школага өөрени бээрге, ооң аайы-биле, Ак-Даш суурда чурттай бердим. Телевизор көөрүнге, солуннар номчуурунга ынак мен. Моон эскерген чүвем— уруглар дугайында, ылаңгыя өскүстер дугайында көргүзүглерниң болгаш чүүлдерниң көскү апарганы. Ону чүге бижий бердим? Ам тайылбырлаайн.

Мээң акым Ооржак Хуна Анмай-оолович, өг-бүлези-ниң аайы-биле, Каа-Хемниң Бояровкага чурттап турган. Чаавамның адын Саая Дивзеңмаа азы Катя дээр. Көрбээн-даа мен. Алдыгы класска турумда, 1973 чылдың мартта, олар Март-оол деп оолдуг болганнар. Оон кайызы-даа аажок арагалаар боорга, оолду уруглар бажыңынга дужааттырыпкан. Чогум кайда уруглар бажыңынга дээрзин билбес мен. Акым ам чок, чаавам өске ашактыг. Ынчангаш ол чартык өскүс дуңмамның кайда чоруурун билип алыксадым, эргим редакция.

Улуг идегел-биле Роза МОҢГУШ.

РЕДАКЦИЯДАН: 1973 чылдың мартта төрүттүнген Март-оол Хунаевич Ооржакты таныыр, билир, ооң дугайын дыңнаан азы ооң ам турар черин билир кижилерден ону бээр дыңнадырын дилеп тур бис. Каа-Хем райкүүском (даргазы Ч. А. Удумбара). Бояровка көдээ Совединиң күүскому (даргазы В. И. Щербак) маңаа дуза чедириптер дээрзинге бүзүредивис.

Редактор **В. С. ШАРАВИИ.**

Кино

ФЕВРАЛЬ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: **«Единожды солгав»** 9.30, 11.30, 13.30, 15.30, 17.30. **Клуб друзей кино**: **«Полёт над гнездом кукушки»** 19.30 шактарда. **Бичии залга**: **«Фантомас»** 9.00, 14.00, 19.00, **«Белые волки»** 12.00, 17.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: **«Сказка о прекрасной Айсулу»** 9.40, 13.10, **«Армия Трясогузки снова в бою»** 11.10, **к-клуб**: **«Подружка»** 15.00, **«Праздник Нептуна»** 17.10, 19.00, 20.50 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: **«Забавы молодых»** 15.00 (узаткан), 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«КАА-ХЕМ»: **«Шантажист»** 15.00, 17.20, 19.30 (узаткан) шактарда.

Агаар

Республикага булуттаар, аязыр. Чамдык черлерге шоолуг эвес хар чаар. Соңгу-барыын чүк углуг хаттың дүргени — 3—8 метр. Агаар дүне 28—33. чамдык районнарга 20—25 градус соор. Хүндүс 18—23, өске арт-каиннарынга 10—15 градус соор.

Кызылга хар чагбас. Агаар дүне 29—31, а хүндүс 20—22 градус соор.

Автооруктарга көстүгү эки.

ПРОФЭВИЛЕЛДЕРИНИҢ ОБЛАСТЬ ЧӨВҮЛЕЛИ

май 3-тен 21-ге, июнь 18-тен июль 6-га, июль 7-ден 25-ке, август 11-ден 27-ге, сентябрь 8-тен 25-ке чедир Моол Арат Республика баар турисчи бөлүктерни белеткеп эгелээн. Путёвканың өртээ 375 рубль.

Айтырыгны № 3-29-33 телефон дамчыштыр билип ап болур.

ТЫВА АССР-НИҢ АГРОҮЛЕТПҮРКҮР-КОМУНУҢ ӨӨРЕДИЛГЕ-КУРС КОМБИНАДЫ

«Токарь», «III класстың автомобиль чолаачызы» профессияларга ажылчыннар белеткээри-биле өөреникчилер хүлээп алырын чарлап тур. Өөредири-биле 18 болгаш оон улуг назылыгларны хүлээп алыр. Өөренип кирерин күзээннер бүдүрүлге черинден өөредири-биле чоруткан бижиктиг, хамааты болгаш шериг учёдундан үндүр бижиткен паспорттуг болгаш шериг билеттиг болур.

Өөредилге 1988 чылдың март 1-ден эгелээр.

Айтырыгны дараазында **адрестен** тодарадыр:
667000, Тыва АССР, Кызыл хоорай, Калинин кудумчузу 1 в, телефону — 6-14-80.

Телевидение

ФЕВРАЛЬ 17-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

6.30—«120 минута». 8.35 — «Факт». Уран-чечен фильм. 10.05—Медээлер. 10.15 — «Киржикчилер». Загорскиде уруглар бажыңының нарын айтырыглары. 1-ги дамчыдылга —«Чоокшулаашкын». 11.00 —14.00 XV кышкы Олимпиада оюннары. Хаак спорту. 30 км. Эр кижилер. Дагга хаактаашкынның ийи хевири. Дүрген сыылап бадары. Эр кижилер. Хоккей. ССРЭ биле Австрияның шилиндек командалары. АКШ биле ЧССР-ниң шилиндек командалары. 15.00— Медээлер. 15.15—Эде тургустунуушкун прожектору. 15.25 — «Алыс утказы-биле чугаалажыылынар» телефильмниң баштайгы көргүзүү. 15.50 — Уругларга дириг амытаннар дугайында. 16.20 —«Төөгүнүң арыннары». Патриотизмге кижизидери болгаш төөгү. 16.50 — «Черниң уруглары чүнүң дугайында ырлажып турарларыл» 17.25 — «Найырал ыяжы». ЮСФР-ниң делгелгези. «Тито — партия» Москвада. 17.55 — Школа: эде тургустунуушкуннуң нарын айтырыглары. 18.25—Поэзия минуталары. 18.30—«Киржикчилер». Загорскиде уруглар бажыңының нарын айтырыглары. 2-ги дамчыдылга—«Ажып эртиишкин». 19.15— XV кышкы Олимпиада оюннары. Ийилеп чуңгулаары. 20.15 — Бөгүн делегейде. 20.35—«Экспресс» концерт ансамблиниң оюн көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35 —Эде тургустунуушкун прожектору. 21.45 — «Туруш». Грэм Грин-биле ужуражыышкыннар. 23.00 — 23.15 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Дмитрий Овцынның ужурадалары». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери. 10 класс. Хана солунну ЭСМ кылып турар. 9.05 — Немец дыл. 10.05— ОПТУ сургуулдарынга. Физика. Электролиз. 10.35; 11.35 — Төөгү. 9 класс. Москвага декабрьның боо-чепсектиг тура халыышкыны. 11.05 — Немец дыл. 12.05 — «Анаа дайынчы Александр Матросов». Уран-чечен фильм. 13.25 — Бирманың национал танцы ансамблиниң концерти. 13.55 — Медээлер. 14.05 — 15.15 — «Талант». 2-ги сериязы — «Чогаадыкчы ажылдарның бүгү-делегей конторазы». 16.25 — XV кышкы Олимпиада оюннары. Шанак спорту. Херээженнер. Дагга хаактаашкынның ийи хевири. Слалом. Эр кижилер.

КЫЗЫЛДАН

18.05 — «Сонуургактарга». Школачыларга дамчыдылга. Тываның Араттың Революсчу Шериниң төөгүзүнден. 18.35 — Телефильмнер программазы. 19.15— «Азия төвү». Үндүрүлгеде: Медээлер. «Улусчу контроль». 19.45 — Медээлер.

МОСКВАДАН

19.55— «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.10— Даштыкы фильм экраны. «Күзүн база час тургулаар». 1-ги сериязы. (КУР). 21.00 — «Үе». 21.35 — Эде тургустунуушкун прожектору. 21.45 — «Күзүн база час тургулаар». 2-ги сериязы. 23.05 — «Ашхабадтың хүн демдеглели». Курлавыр шериглериниң бир дугаар бүгү-эвилел чыыжының дугайында. 00.00—01.05 — XV кышкы Олимпиада оюннары. Хаак спорту. 5 км. Херээженнер.

ҮШКҮ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

18.05 — Медээлер. 18.10 —«Кедээниң шагы». 19.10—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 19.55—20.10 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Чиптиң ужуралдары».

Адресивис: 667000
Кызыл хоорай,
Красноармейска
кудумчузу, 100.

ШЫНЫНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ:

КИЛДИСТЕРНИҢ: партийжи амыдырал килдизиниң 3-36-82, совет тургузуг килдизиниң 3-37-11, улетпүр килдизиниң 3-36-73, чагаа килдизиниң 3-39-03, культура килдизиниң 3-39-15, көдээ ажыл-агый килдизиниң 3-41-16, социал айтырыглар килдизиниң 3-41-25, корректорларның 3-37-11, бухгалтерияның 3-43-41, солун келбейн барганда 2-32-75-че долгаар

Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 24637 экз.
Солуннуң индекси 54241

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы, Кызыл, Щетинкин биле Кравченко кудумчузу, бажың № 1

Чагыг № 2667. ТС—00446.